

Lunds universitet

Språk- och litteraturcentrum

Kandidatuppsats i svenska

Handledare: Lisa Christensen

30 maj 2012

Ordet *kvinna*:s semantik

Anders Agebjörn

SVEK11

1 Inledning	3
1.1 Hypotes, syfte och frågeställning.....	3
1.2 Avgränsningar.....	4
1.3 Undersökningens delar.....	4
2 Bakgrund	4
2.1 Semantik, pragmatik och kognitiv semantik.....	5
2.2 Tidigare forskning.....	6
2.2.1 Jenny Magnussons <i>Fokus Ålder</i>	7
2.2.2 Lisa Rudebecks "Ordförklaringar [...]".....	9
3 Del I: Ordboksstudie	10
3.1 Metod.....	10
3.2 Resultat av ordboksstudien.....	10
3.2.1 Lexikala relationer inom det semantiska fältet.....	12
3.3 Sammanfattning.....	13
4 Del II: Korpusundersökning	14
4.1 Metod.....	14
4.1.1 Utrensning av homografer, homonymer och polysemer.....	15
4.2 Resultat av korpusundersökningen.....	16
4.3 Sammanfattning.....	17
5 Del III: Experiment	19
5.1 Metod.....	19
5.1.1 Pilotstudie, version 1 och version 2.....	19
5.1.2 Bilderna, försökspersonerna och etiken.....	20
5.1.3 Hantering av data.....	21
5.1.4 Metodologiska problem.....	22
5.2 Resultat av experimentet.....	22
5.2.1 Substantiv som används i version 1 av experimentet.....	22
5.2.2 Substantiv som används i version 2 av experimentet.....	23
5.2.3 Könneutrala beteckningar och yrkesbeteckningar.....	24
5.2.4 Skillnader mellan mäns och kvinnors användning av substantiven.....	24
5.2.5 Kvinnors och mäns attributering av kvinnor och män.....	27
5.2.6 Attribut och substantiv.....	27
5.2.7 Attribut och referent.....	28
5.2.7 Regressionsanalys – substantiv eller referent avgörande för attribut?.....	29
5.3 Sammanfattning.....	30
6 Sammanfattning och avslutning	31
6.1 Vad talar för hypotesen?.....	31
6.2 Vad talar mot hypotesen?.....	32
6.3 Slutsats och diskussion.....	33
Referenser	35
Bilagor	37
Bilaga 1: Definitioner, exempel och bibetydelser i <i>Svensk ordbok</i> (2009).....	37
Bilaga 2: Resultat av korpusundersökning.....	40
Bilaga 3: Medgivande och formulär. Papper till försökspersonerna.....	41
Bilaga 4: Bilderna och substantiven.....	44
Bilaga 5: Regressionsanalys.....	53

1 Inledning

”Jag är ingen kvinna. Jag är ett neutrum.”

Den inledanden versraden i Edith Södergrans (2007:20) ”Vierge moderne” ur debuten *Dikter* från 1916

”En kvinna i 45-årsåldern har polisanmält att hon blev attackerad och biten av en främmande schäfer när hon var ute och vallade sin hund av mindre ras.” Så inleds en vanlig nyhetsnotis på en av Sveriges morgontidningars webbplats (www.hd.se/landskrona, 30 april 2012). Att ordet som används är *kvinna*, och inte *tjej*, *dam* eller *tant*, är självklart; allt annat hade sett mycket konstigt ut i en nyhetstext som denna. *Kvinna* är det omarkerade, neutrala ordet för ’vuxen människa av kvinnokön’, för att låna *Svensk ordboks* definition. Ändå säger mig min språkkänsla att det är något med ordet som gör att vi, utanför denna neutrala nyhetsprosa, inte kan använda det hur som helst. Ordet *kvinna* klingar, i mina öron, inte lika neutralt som ordet *man*.

1.1 Hypotes, syfte och frågeställning

Uppsatsens hypotes är att ordet *kvinna* inte används lika brett och självklart som det till synes motsvarande ordet *man*. När vi till vardags talar och skriver om vuxna människor av kvinnokön föredrar vi därför att använda andra ord, som *tjej*, *dam* eller *tant*. Syftet med uppsatsen är pröva denna hypotes.

Jag vill veta vad ordet *kvinna* betyder. Lättare än att slå fast vad ett ord betyder, skriver Peter af Trampe i *Språkbrukaren och orden* (1990:28), är dock ofta att säga vad det *inte* betyder, att kontrastera det mot andra ord. Därför är det inte ordet *kvinna* i sig självt, utan i relation till andra ord, som undersöks i uppsatsen. Jag utgår från en kognitiv syn på semantiken och skiljer inte på betydelse och användning, och min frågeställning lyder därför: Vilka ord använder vi när vi talar om vuxna människor av olika ålder och kön och hur ser de semantiska relationerna mellan dessa ord ut?

1.2 Avgränsningar

I uppsatsen undersöks ett semantiskt fält bestående av någorlunda neutrala ord som används om framför allt vuxna människor. Dessa ord är: *flicka, pojke, kvinna, man, tjej, kille, dam, herre, tant, farbror, gumma* och *gubbe*. Könsneutrala personbeteckningar som *människa* och *person* samt yrkesbeteckningar och dylikt som *lärare* och *student* undersöks inte. Jag gör inga försök att studera hur människor med normbrytande utseende – personer med funktionsnedsättning, färgade, queera med flera – betecknas. Språket över tid undersöks inte och olika språk jämförs inte heller.

1.3 Undersökningens delar

I undersökningens första del går jag igenom hur orden i det semantiska fältet, så som jag avgränsat det, definieras i *Svensk ordbok* från 2009. Utifrån dessa definitioner och min egen språkkänsla försöker jag också utreda de lexikala relationerna inom fältet, främst relationen mellan ordet *kvinna* och de andra orden. I undersökningens andra del, en korpusundersökning, jämför jag ordens förekomst i formell tidningstext och informell bloggtext. En språkkorpus består av verkligt språk, men jag nöjer mig inte med att observera detta verkliga språk utan vill veta vem som använder vilka ord om vem och hur. Därför har jag genomfört ett experiment i vilket jag låtit ett hundratal försökspersoner beskriva bilder föreställande människor av olika ålder och kön som alla kan betecknas *kvinna* eller *man*. Detta experiment utgör undersökningens tredje och viktigaste del.¹

2 Bakgrund

”Det är en ren formsak att maskulinum och femininum är symmetriskt uppställda i folkbokföringsregister och på identitetshandlingar. Förhållandet mellan könen är inte som mellan två strömmar, mellan två poler. Mannen representerar samtidigt det positiva och det neutrala, så till den grad att man på franska säger *les hommes* för att benämna människorna [...]” Så skriver Simone de Beauvoir (2012:25) i sin klassiska *Det andra könet*, i

¹ Jag vill tacka min vän Hélène som första gången uppmärksammade mig på det problematiska med ordet *kvinna*. Tack till Annelie Augustinsson på HSC samt Eva Frühwald och Andreas Persson på LTH som mycket generöst gett mig tillgång till sina studenter vilka fungerat som försökspersoner. Tack också till dessa 179 experimentdeltagare – utan er ingen undersökning.

vilken hon driver tesen att det manliga står för det neutrala medan det kvinnliga är något avvikande och underordnat – ”det andra”. Psykoanalytikern och filosofen Jaques Lacan menar att denna ojämlikhet mellan det manliga och kvinnliga också genomsyrar språket, som präglas av manliga värderingar (Tenngart 2008:122). Han utgår från Ferdinand de Saussures inflytelserika idé om språket som ett system av skillnader och binära motsatspar, men konstaterar att dyaden *kvinnaman* är asymmetrisk: det manliga är överordnat; det kvinnliga kan bara förstås i relation till det manliga. Också Julia Kristeva, Luce Irigaray och Hélène Cixous hävdar i dekonstruktivistisk anda att skillnaderna mellan könen både syns och konserveras i språket, och de sätter alltid citationstecken kring ordet *kvinnan* för att markera att begreppet är en språklig konstruktion; det äkta kvinnliga kan aldrig, menar de, fångas i ett språk skapat av män (Larsson 2002:122). Även om dessa resonemang inte har någon direkt betydelse för min undersökning utgör de en grund för uppsatsen.

2.1 Semantik, pragmatik och kognitiv semantik

För definitioner av etablerade termer och begrepp inom semantik, pragmatik och kognitiv semantik hänvisar jag i första hand till John I. Saeeds *Semantics* (2003). Svenska termer är hämtade hos Mats Dahllöfs *Språklig betydelse: en introduktion till semantik och pragmatik* (1999) och Anna Vogels *Språket, kroppen och tankarna: introduktion till kognitiv semantik* (2011). En fördjupning i den kognitiva synen på kategorisering erbjuder George Lakoff i *Women, fire and dangerous things* (1987).

Såväl semantikern som pragmatikern studerar språkets förmåga att överföra betydelse, men gränsdragningen mellan dessa skolor är kontroversiell (Saeed 2003:17). Ja, Dahllöf (1999:11–12) kallar den till och med ”en av lingvistikens mest kontroversiella frågor”. Denna kontroversiella fråga handlar om huruvida det är möjligt att studera språket som ett slutet system, och jag ansluter här till Saeed (2003:18) som menar att ”it is very difficult to shake context out of language”.

Inom den kognitiva semantiken erkänner man inte existensen av något språk utan kontext och man ser ingen skiljelinje mellan semantik och pragmatik (Vogel 2011:17–22). Att betydelse är mer än referens – att det inte, som hos Platon, existerar någon sann relation mellan form och innehåll – var kognitivisterna inte först att förstå (Saeed 2003:31–32 ; Dahllöf 1999:20–26), men med den kognitiva semantiken har relationen

mellan det betecknande och det betecknade blivit perifier (Vogel 2011:12). Med ett kognitivistiskt synsätt ligger betydelsen snarare i relationen mellan formen och det mentala begreppet. "Begreppen är", enligt Anna-Lena Bucher och Åsa Holmér (2004:84), "människans mentala föreställningar som ligger som ett mellanled mellan verkligheten, det vi iakttar, och det språkliga uttrycket."

Begreppen grundar sig i de föreställningsscheman som vi, sedan vi var spädbarn eller foster, skapat genom erfarenheten av att vara i världen. "I en kognitiv teori", skriver Lena Ekberg (2003:22) "har *föreställningsschemat* en central roll som basen, den mest abstrakta komponenten, i en lexikal betydelsebeskrivning." Vi använder föreställningsscheman – enkla grundstrukturer som UPP-NER, BEHÅLLARE eller VÄG – för att kategorisera alla intryck vi oavbrutet utsätts för.

Det viktigaste föreställningsschemat är identitetsschemat SAMMA-INTE SAMMA (Vogel 2011:58). "Att kategorisera är en av människans mest grundläggande kognitiva verktyg", skriver Vogel (2011:27). Ludvig Wittgenstein var en av de första att ifrågasätta den objektivistiska, aristoteliska synen på kategorisering (Magnusson 2008:49). Enligt honom får ett uttryck sin betydelse när det används; betydelsen kan inte abstraheras ut utan ligger i själva sammanhanget, i *språkspelet* (Dahllöf 1999:27–28); begreppen och kategorierna är inte statiska. När Eleanor Rosch och andra på 1970-talet arbetade fram prototyp teorin var de inspirerade av just Wittgenstein (Rudebeck, 2006:123).

Vissa medlemmar av en kategori är mer prototypiska än andra och gränserna mellan kategorierna är diffusa. När vi kategoriserar alla intryck vi utsätts för använder vi oss av prototyper. Den mentala prototypen kan vara ett idealt exempel vi minns, ett genomsnitt av alla medlemmar i kategorin vi mött eller en abstrakt bild skapad utifrån olika egenskaper hos medlemmar vi på olika sätt uppfattar som typiska. I denna undersökning försöker jag identifiera den prototypiska kvinnan.

2.2 Tidigare forskning

I Karin Milles *Jämställt språk* (2008:17–22), en så kallad småskrift utgiven av Språkrådet, presenteras kortfattat de senaste decenniernas forskning om mäns och kvinnors språk och språket om kvinnor och män. Framför allt den senare är relevant för denna uppsats, även om jag till viss del också undersöker huruvida kvinnor och män talar om kvinnor och män på olika sätt; betydelsen ligger ju med det kognitiva synsättet i an-

vändningen. Om språket om kvinnor och män vet vi dels att det skrivs mer om män än om kvinnor, dels att män och kvinnor beskrivs på olika sätt: män som aktiva, utifrån sina yrken och aktiviteter; kvinnor som passiva, utifrån sina relationer. Även om de traditionella könsrollerna blivit mindre tydliga de senaste åren, som Gunilla Byrman visar i en undersökning från 2002, är exemplen på när dessa mönster upprepas fortfarande många; till exempel hänvisar Milles till Staffan Hellbergs undersökning från 2000 som visar att männen i exempelmeningarna i *Svenska Akademiens grammatik*, utgiven 1999, inte bara är betydligt fler än kvinnorna utan dessutom oftare innehar den semantiska rollen AGENS.

Sista kapitlet i sin populärvetenskapliga *Jordens smartaste ord* ägnar Fredrik Lindström åt det semantiska fält som här undersöks. Han skriver om ungdomskulturen som växte fram under 1900-talet och fokuserar framför allt på ordet *tjej* som han menar ersatte *dam* eftersom "ordet kvinna låter kliniskt" (Lindström 2002:246). Etnologen och genusforskaren Karin S. Lindelöf studerar också just "*tjej*-begreppet" med utgångspunkt i de så kallade tjejloppen ("*Tjejlopp och stjärnbilder*", Vetenskapsradion: Forum, 21 maj 2012). Enligt henne är fyrtioåringarna de första som är bekväma med att kalla sig *tjej* långt upp i åren. Nedan presenteras två undersökningar som tydligt berör min egen. Båda handlar om samma semantiska fält som denna uppsats, båda utgår från kognitiv syn på semantiken och båda bygger på korpusökningar.

2.2.1 Jenny Magnussons *Fokus Ålder*

I sin avhandling *Fokus: Ålder. Betydelserelationer och betydelseförändringar i användningen* (2008) studerar Jenny Magnusson användningen av orden *flicka*, *pojke*, *kvinn*, *man*, *tjej*, *kille*, *dam* och *herre* i tidningstext från 60-, 80- och 00-talen. Hon menar att dessa åtta ord, som hon kallar *fokusord*, utgör ett semantiskt fält som är relaterat till ålder och kön eftersom alla orden, i *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO), definieras utifrån ålder och kön: *flicka*, *pojke*, *kvinn* och *man* direkt; *tjej*, *kille*, *dam* och *herre* indirekt, via de fyra förra (*flicka* definieras alltså som 'barn av kvinnligt kön' och *tjej* som 'flicka'). Orden *tant* och *farbror* ingår inte i undersökningen eftersom de i ordböckerna inte primärt definieras utifrån ålder utan utifrån släktskap (Magnusson 2008:106). Varför *gumma* och *gubbe* inte ingår i undersökningen förklarar hon inte; de definieras utifrån ålder och kön, men uppfattas kanske inte som tillräckligt neutrala.

Magnusson (2008:184–188) studerar i vilka kollokationer fokusorden förekommer. Hon konstaterar att "[m]an är det fokusord som är i särklass vanligast i relation till *kvinn*a i samtliga tre korpusar"; ordet *kvinn*a används alltså oftast i relation till ordet *man*. Denna relation ökar dessutom över tid. Samtidigt konstaterar hon att andra fokusord, släktskapsbeteckningar samt yrkesbeteckningar generellt minskar i relation till ordet *kvinn*a, vilket hon tolkar som att ordet *kvinn*a ändå har fått en bredare användning. Hon går också igenom i vilka typer av tidningsartiklar ordet *kvinn*a förekommer och konstaterar att det framför allt är nyhetsartiklar och kultur- och nöjesartiklar. Variationen av artikeltyper som ordet förekommer i ökar dock över tid.

Ordet *man* förekommer visserligen också oftast med ordet *kvinn*a, men *man* tycks inte kunna knytas lika tydligt till *kvinn*a som *kvinn*a knyts till *man* (Magnusson 2008:194–195). Magnusson (2009:271) skriver att "[n]är det gäller lexikala relationer är *man* det av fokusorden som betydelsemässigt är mest omfångsrikt". Också vad beträffar i vilka typer av tidningsartiklar fokusorden förekommer är ordet *man* det som har bredast användning (Magnusson 2008:149).

Ordet *kvinn*a ökar tydligt i användning mellan 1965 och 2004 och ordets användning breddas, något Magnusson (2008:179–192) menar kan bero både på ökad relevans och semantisk förändring. Ordet *tjej* ökar också i användning medan *dam*, i relation till de andra fokusorden, minskar. Magnusson (2008:321) konstaterar att orden *tjej* och *kvinn*a närmar sig varandra betydelsemässigt. Orden *tjej* och *kille* ökar i användning, men ökningen av *kille* planar ut (Magnusson 2008:225). *Kille* går om *pojke* (Magnusson 2008:271).

Magnusson (2008:26) refererar till ett antal studier, svenska och andra, om ålder och konstaterar bland annat att det i dag finns tendenser mot både ökad och minskad åldersdifferentiering; vi kan alltså varken säga att åldern är mer eller mindre kulturellt relevant i dag jämfört med för ett antal decennier sedan. Man blir *man* något tidigare än man blir *kvinn*a: vid 18 respektive 19 års ålder (Magnusson 2008:132–141). Både den genomsnittliga eller prototypiska *flickan* och *kvinnan* har blivit något yngre. Orden *pojke* och *man* har också börjat användas om något yngre personer, men utan att den övre gränsen har ändrats; orden har alltså fått en bredare användning. Orden *flicka* och *tjej* har fått en ökad åldersladdning, medan *pojke* och *kille* har fått en minskad. Magnusson (2008:119) hänvisar till en undersökning av Edström & Jacobson från 1994 som visar att kvinnor blir synliga i media i tonåren och osynliga igen i medelåldern.

Orden *kvinna* och *tjej* är i majoritet i obestämd form och ordet *kvinna* i obestämd form plural ökar entydigt över tid (Magnusson 2008:180–187). Ordet *kille* etableras som singular medan *tjej* etableras som plural (Magnusson 2008:226). De maskulina fokusorden förekommer oftare med verb, de feminina oftare med adjektiv (Magnusson 2008:271–175). *Tjej* tycks dock vara mer aktivt, mer ”presens”, än *flicka* och *kvinna*. Det gäller också *kille* jämfört med *man* och *pojke*.

2.2.2 Lisa Rudebecks ”Ordförklaringar [...]”

I sin artikel ”Ordförklaringar som betydelserepresentationer eller yttranden” vänder sig Lisa Rudebeck (2006:113) mot det ”kanoniska förklaringsidealet” som ”bygger på en objektivistisk syn på språket som ett slutet system”. Detta ideal, menar Rudebeck, tar sig bland annat uttryck i att ordförklaringar i ordböcker fortfarande bygger på utbytbarhetsprincipen, det vill säga principen att förklaringen ska kunna bytas ut mot det förklarade ordet i så många tänkbara sammanhang som möjligt. Detta skapar bland annat, skriver Rudebeck, ”en illusion av att språket är ett objektivt och värdeneutralt kommunikationsverktyg” (2006:145). Som exempel använder hon definitionerna av orden *flicka*, *pojke*, *kvinna* och *man* i *Svensk ordbok* från 1999. Dessa definitioner, menar hon, ”implicerar [...] symmetrier mellan olika begrepp som inte existerar, och blir därmed falska” (2006:139).

Med sin språkkänsla som utgångspunkt konstruerar Rudebeck (2006:136) en enkel korpusundersökning som visar att det inte råder någon symmetri mellan begreppen *flicka* och *pojke* eller mellan *kvinna* och *man*. Resultatet visar att inträdet i vuxenheten, oavsett kön, sker någon gång mellan 15 och 27 års ålder: inga *män* eller *kvinnor* är under 15 år; den äldsta *flickan* är 27 och den äldsta *pojken* 26. Den tydliga skiljelinjen mellan *pojke* och *man* går dock mellan 20 och 21 år, medan skiljelinjen mellan *flicka* och *kvinna* går mellan 23 och 24 år. Man är alltså *flicka* längre än man är *pojke*. ”I åldern 18–23”, sammanfattar Rudebeck (2006:136), ”ser vi en tydlig skillnad mellan könen, där ’barnordet’ i högre utsträckning används för flickor/kvinnor än för pojkar/män.”

3 Del I: Ordboksstudie

I ordboksstudien undersöker jag först hur orden i det semantiska fältet definieras i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Dessa definitioner, liksom ordbokens exempelmeningar samt nyckelord ur beskrivningen av bibetydelseerna, finns sammanställda i bilaga 1. Därefter utreder jag ordens semantiska relationer till varandra, framför allt ordet *kvinnas* relation till de andra orden i fältet.

3.1 Metod

Jag har jämfört definitionerna av det kvinnliga och det manliga ordet i varje ordpar: *flicka–pojke*, *kvinnman*, *tjej–kille*, *dam–herre*, *tant–farbror* och *gumma–gubbe*. Hypotesen är att ordet *kvinnman* inte kan användas lika brett som ordet *man*, varför ordet *kvinnman* antingen bör ha större intension och mindre extension än *man*, eller konnotationer som begränsar dess användning (se Dahllöf 1999:48–51). Hypotesen säger också att vi i stället för *kvinnman* använder ord som *tjej*, *dam* och *tant*, och detta i högre utsträckning än vad vi i stället för *man* använder ord som *kille*, *herre* och *gubbe*. Därför bör orden *flicka*, *tjej*, *tant* med flera tvärtom ha lägre intension och högre extension än sina manliga motsvarigheter. Jag jämför ordens primära definitioner och lägger särskild vikt vid definitionstilläggen som ges med mindre typsnittsstorlek (se *Svensk ordbok* 2009:XIV–XV), men undersöker också vad ordbokens exempel och angivna bibetydelser berättar om hur orden används. De lexikala relationerna utreder jag med hjälp av Dahllöf (1999:63–65), och Saeed (2003:61–69).

3.2 Resultat av ordboksstudien

Definitionerna av orden *flicka* och *pojke* motsvarar inte helt varandra: medan *flicka* definieras som 'barn eller ung person av kvinnokön' definieras *pojke* som 'barn eller *mycket* ung person av manskön' (min kursiv). Ordboksredaktörerna har alltså uppmärksammat att *man*, som Lisa Rudebeck (2006) visar, är *flicka* längre än *man* är *pojke*. Ordet *pojke* har alltså högre intension och lägre extension än *flicka*. I definitionen av *pojke* finns dessutom ett tillägg: "ibl. med tonvikt på oräddhet och bråkighet". Denna konnotation

begränsar också ordets användning på ett sätt som *flicka*, enligt ordboken, inte begränsas. Exempelen som ges i ordboken är stereotypa men därmed inte nödvändigtvis felaktiga: flickorna är söta och läser böcker på sina rum; pojkarna är busiga, leker med modelljärnväg och rusar in i gymnastiksalen.

Orden *kvinna* och *man* definieras båda som 'fullvuxen person av [kvinno- respektive mans]kön'. I definitionen av ordet *kvinna* finns dock ett tillägg: "ofta med tonvikt på biologisk el. samhällelig funktion". I definitionen av ordet *man* finns inget motsvarande tillägg. Ordboksredaktionen tycks alltså mena att ordet *kvinna* inte används lika brett som ordet *man*. Här är det alltså, tvärt emot ordparet *flicka-pojke*, det kvinnliga ordet som begränsas av högre intension eller konnotationer. En av ordet *kvinna*:s två bibetydelser är "partner i (fritt) erotiskt förhållande". Som exempel ges "*hans nya ~*". Ordet *kvinna* relateras alltså till *man* på ett sätt som *man* inte relateras till *kvinna*.

Definitionerna av orden *tjej* och *kille* skiljer sig åt: *kille* definieras som 'pojke' medan *tjej* definieras som 'ung flicka' (min kursiv). Det ser alltså ut som om ordet *kille* har större extension än *tjej*, men då måste vi komma ihåg att *flicka* och *pojke* också definierades olika. Ordet *flicka* hade ju, som vi såg, en större extension än *pojke*, något som ordboksredaktionen här tycks kompensera för eftersom man tydligen uppfattar relationen mellan *tjej* och *kille* som mer symmetrisk än den mellan *flicka* och *pojke*. Studerar vi bibetydelsena får vi veta att *tjej* också används 'om inte helt ung kvinna' medan *kille* kan användas om 'vuxen man'. Den senare definitionen inbegriper, enligt min tolkning, fler personer än den förra och ordboksredaktionen tycks mena att *kille* har större extension och lägre intension än *tjej*.

Orden *dam* och *herre* motsvarar varandra väl. *Dam* definieras som 'respekterad kvinna' med tillägget "som har eller ger intryck av att ha god samhällsställning" och *herre* definieras som 'respekterad man i (synbart) god samhällsställning". I både fallen markeras alltså att det handlar människor som har eller ger sken av att ha det bra. I definitionen av *dam* ges denna information med den mindre stilen och i definitionen av *herre* ges den inom parentes. Informationen om den goda samhällsställningen ges i definitionen av *herre* varken inom parentes eller i den mindre stilen, vilket jag tolkar som att ordet *herre* har större intension än ordet *dam*; det senare kan mer oproblematiskt användas om vilken respekterad kvinna som helst. Min språkkänsla säger mig att båda orden främst används om äldre personer, men utöver ett av ordbokens exempel – "en äldre" *dam* – sägs ingenting om att orden främst skulle användas om äldre personer.

Ordet *tant* definieras främst utifrån släktskapsrelationen, även om vi också, inom parentes, får veta att ordet främst används om "medelålders eller äldre" kvinnor. Tittar vi i bibetydelseerna ser vi att ordet också används om äldre kvinnor allmänt, "ofta med antydning om förlegade åsikter, kläder o. d." Ordet *farbror* tycks, jämfört med *tant*, starkare knutet till släktskap och svagare knutet till ålder, vilket kanske kan förklaras av dess genomskinlighet: *fars bror*. Ålder finns inte med som betydelsekomponent i den primära definitionen, som i fallet *tant*, utan först när vi läser den andra bibetydelsen får vi veta att ordet kan användas om äldre män allmänt.

Definitionerna och bibetydelseerna av orden *gumma* och *gubbe* motsvarar varandra helt och hållet. Båda definieras som 'gammal [kvinna/man]' med tillägget "ofta med betoning på skröplighet". Ordbokens ordval i bibetydelseerna antyder dock att ordet *gubbe* används något bredare än *gumma*: ordet *gubbe* kan "även" användas om män i allmänhet medan ordet *gumma* endast "ibland" används om kvinnor i allmänt.

3.2.1 Lexikala relationer inom det semantiska fältet

I tillägg till definitionerna av *kvinna* och *man* står det i *Svensk ordbok* (2009): "i mots. till flicka resp. man" och "i mots. till pojke resp. kvinna". Detta låter givetvis rimligt – men vad betyder egentligen *motsats*? Det finns ju olika typer av motsatsförhållanden. Motsatsförhållandet mellan *barn* och *vuxen* – liksom mellan *flicka* och *kvinna* och mellan *pojke* och *man* – är snarast polärt: det finns en skala mellan det prototypiska barnet och den prototypiska vuxna personen; gränsen är diffus och kategorierna överlappar varandra. Motsatsförhållandet mellan *man* och *kvinna* är inte av samma sort. Här är gränsen mindre diffus även om Dahllöf (1999:57) visar att det inte heller är självklart hur kön ska definieras. Motsatsförhållandet är dock inte lika absolut som det mellan *levande* och *död* eller *upp* och *ner* utan liknar snarare förhållandet mellan *trumpet* och *saxofon*: de är inkompatibla syskonbegrepp, hyponymer till det överordnade begreppet VUXEN MÄNNISKA. Motsatsrelationen är komplementär; eftersom hyponymerna bara är två vet vi att är det inte den ena så måste det vara det den andra.

Magnusson (2008:116) menar att orden *flicka*, *pojke*, *kvinna* och *man* är "grundläggande personbeteckningar". De ingår i vad Morris Swadecch kallade kärnordförrådet som utgörs av de mest centrala orden i ett språk, ord som bland annat är viktiga just vid

förklaringar av andra ord i språket (Saeed 2003:76–78).² Ordet *kvinnor* kan därför uppfattas som överordnat *tjej*, *dam*, *tant* och *gumma*. Alla *damer*, *tanter* och *gummor* är ju *kvinnor*, men alla *kvinnor* är inte *gummor*; precis som alla *trumpeter* är *instrument* utan att alla *instrument* för den skull är *trumpeter*. Jag vågar dock inte påstå att här råder någon tydlig över- och underordning. Snarare fungerar orden, som Magnusson (2008:21) uttrycker det, som "en sorts synonymer", även om det givetvis inte rör sig om någon fullständig synonymi: orden är inte utbytbara i alla tänkbara kontexter.

3.3 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att orden *pojke*, *kvinnor*, *tjej*, *herre*, *farbror* och *gumma*, enligt *Svensk ordbok* (2009), inte används lika brett som de till synes motsvarande orden *flicka*, *man*, *kille*, *dam*, *tant* och *gubbe*. Om min hypotes stämmer skulle det betyda att vi i stället för *kvinnor* använder orden *flicka*, *dam* eller *tant*. Definitionerna av ordparen *gumma–gubbe* och *tjej–kille* talar mot hypotesen. Vad beträffar *gumma–gubbe* har jag inga invändningar, men jag håller inte med ordboksredaktionen om att ordet *kille* har större extension än *tjej*.

Motsatsförhållandet mellan ordparen *kvinnor–man* och *flicka–pojke* är snarast polärt medan det mellan orden *kvinnor* och *man* är komplementärt. Orden *flicka*, *kvinnor*, *tjej*, *tant*, *dam* och *gumma* fungerar som synonymier, om än inte fullständiga. Det faktum att alla *gummor* och *tanter* med flera är *kvinnor* utan att alla *kvinnor* för den skull är *gummor* kan tolkas som att orden står i ett hyponymt förhållande till varandra; ordet *kvinnor* skulle beteckna ett överordnat, samlande begrepp för de andra. Tydligt är att det semantiska fältet inte är symmetriskt, tydligt hierarkiskt och statiskt, utan dynamiskt (jmf Magnusson 2008:60). Semantiska fält av så här central karaktär beter sig inte som vetenskapliga taxonomier. Gränserna är diffusa, kategorierna överlappar varandra.

² På Swadecch lista från 1972 över de mest centrala orden i det engelska språket vandrar ordet *woman* som första substantiv in på nummer 16, tätt följt av *man* och *person* på plats 17 och 18. Och av *fish* på plats 19 (Saeed 2003:78).

4 Del II: Korpusundersökning

Nu lämnar vi ordboken och tittar i stället på i vilken omfattning orden *flicka*, *pojke*, *kvinnna*, *man*, *tjej*, *kille*, *dam*, *herre*, *tant*, *farbror*, *gumma* och *gubbe* – i förhållande till varandra – faktiskt används. En språkkorpus är just en samling verkligt språk.

4.1 Metod

I Språkbankens korpussamling Korp (spraakbanken.gu.se) – *Tidningstext* (utom korpusen *Ordnat*) och i *Bloggmix* – sökte jag den 23–26 januari 2012 på de alla ord i det semantiska fältet utom *gumma* och *gubbe*, dessa sökningar utfördes den 24 april. Antalet träffar på ordens alla former – singular och plural, bestämd och obestämd form – återfinns i bilaga 2.

Hypotesen är som sagt att vi, i vårt vardagliga språk, hellre än ordet *kvinnna* använder ord som *tjej*, *dam* och *tant*, men att någon motsvarande motvilja mot ordet *man* inte finns. Denna hypotes kan givetvis inte prövas genom att endast studera ordens frekvens – det är ordens frekvens i relation till de andra ordens frekvens som är intressant.

För det första jämför jag hur stor andel träffarna på varje kvinnligt respektive manligt ord i respektive korpus utgör av det totala antalet träffar på alla kvinnliga respektive manliga ord i respektive korpus. Anledningen till att jag inte undersöker hur stor andelen träffar på till exempel *kvinnna* är av det totala antalet träffar – på både kvinnliga och manliga ord – är att resultatet då skulle visa vilket kön som omskrivs mest. Genom att undersöka andelen träffar på ett ord som refererar till ett visst kön av alla träffar på ord som refererar till samma kön kan jag se vilka ord vi helst väljer när vi skriver om en person av det könet.

För det andra jämför jag andelen träffar på det manliga ordet av antalet träffar på det manliga och det kvinnliga ordet tillsammans i ordparet *kvinnna–man* med samma andel i ordpar som *flicka–pojke*, *tjej–kille* och *dam–herre*. Om andelen träffar på det manliga ordet är högre hos ordparet *kvinnna–man* än i de alternativa ordparen kan det tolkas som att vi, när vi skriver om kvinnor, föredrar de alternativa orden i större utsträckning än när vi skriver om män. Eftersom hypotesen säger att det är i det vardagliga språket vi drar oss för att använda ordet *kvinnna* bör denna skillnad vara större i vardaglig text, som bloggtext, än i mer formell text, som tidningstext.

Notera alltså att det inte är antalet träffar på ordet *man* jämfört med antalet träffar på ordet *kvinn*a som intresserar mig; att män omskrivs mer än kvinnor är väl belagt och min undersökning handlar inte om det. Frågan är *vilka ord* vi väljer när vi i olika situationer talar eller skriver om kvinnor och män. Det är därför alla dessa jämförelser är nödvändiga.

4.1.1 Utrensning av homografer, homonymer och polysemer

Ett problem vid sökningar i korpusar och på Internet är att många ord har polysemer, homonymer och homografer. Ordet *man* är i detta avseende besvärligt. För det första måste vi skilja på homograferna *man* som 'nackhår' och *man* som i 'vuxen människa av manskön'. För det andra har vi det indefinita pronomenet *man*, uppenbart besläktat med *man* som i *manlig* men ändå ofta betraktat som homonym eftersom det tillhör en annan ordklass. För det tredje har *man* tre polysemer, två mer specifika – 'make' och 'del i manskap' (i plural ofta *mannar*, varför ordet i SAOL räknas som eget ord) – och en mer generell – 'människa'.

Jag har gått igenom tusen träffar på bokstavskombinationen *man* i tidningstext och bloggtext i syfte att kunna göra ett statistiskt antagande att en viss procent av träffarna utgörs av den *man*-variant som intresserar mig. Det visade sig dock att andelen pronomen-*man* är så överväldigande att metoden inte fungerar: bland de 500 träffarna i tidningstext noterade jag 33 förekomster av *man* i dess primära betydelse, i bloggtext endast tre – knappt 7 respektive knappt 1 procent alltså. Dessa tal är för låga för att kunna användas statistiskt, varför jag i stället bara har tittat på ordets bestämda form singular och på de plurala formerna. När jag summerat antalet träffar på ordens fyra former har jag lämnat givetvis också utelämnat grundformen av *kvinn*a för att siffrorna ska vara jämförbara.

Påpekas bör att jag inte gjort någon motsvarande utrensning av homonymen *killar*, och inte heller av *pojken* i betydelsen 'sista skvätten i en flaska' eller av *gubben* i betydelsen 'häst' med mera. Jag antar att träffar med dessa betydelser utgör en försvinnande liten del. Någon utrensning av ordet *herre* i betydelsen 'mansperson med oinskränkt bestämmanderätt över annan person eller grupp av personer' har inte heller gjorts, trots att jag gissar att många av träffarna tillhör denna kategori, nämligen alla de som refererar till Gud.

4.2 Resultat av korpusundersökningen

Av diagram 1 framgår att av de kvinnliga orden utgör *kvinn*a drygt 50 procent i tidningstext mot bara drygt 20 procent i bloggtext.³ Motsvarande skillnad för ordet *man* är också stor, men inte lika stor: drygt 50 procent i tidningstext mot drygt 30 procent i bloggtext. Skillnaden mellan hur mycket ordet *tjej* används i tidningstext respektive bloggtext är också större än skillnaden mellan hur mycket det motsvarande ordet *kille* används i de två korpusarna: *tjej* hoppar från 15 till drygt 60 procent; *kille* från 16 till drygt 50 procent. Skillnaden mellan andelen *man* och andelen *kille* i bloggtext är alltså bara cirka 10 procentenheter, medan motsvarande skillnad mellan *kvinn*a och *tjej* uppgår till hela 40 procentenheter. *Flicka*, *pojke*, *dam* och *herre* används mindre i blogg än i tidning medan *tant* och framför allt *gubbe* används mer i blogg än i tidning.

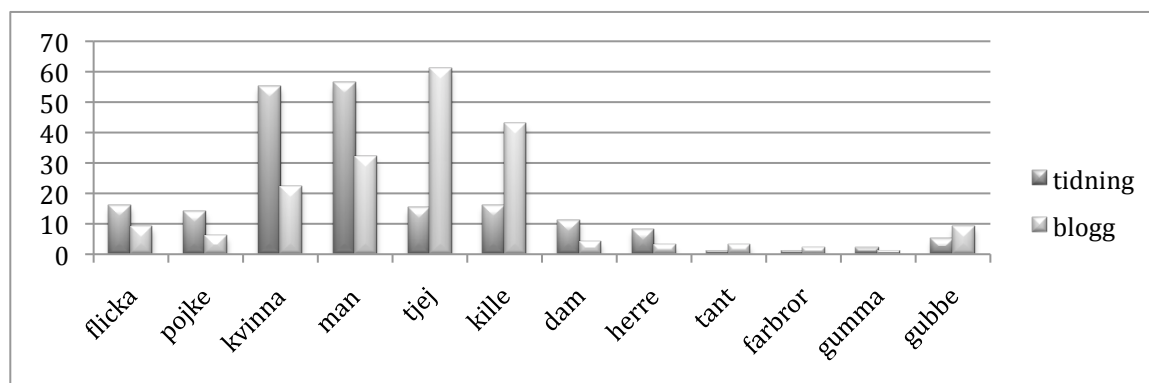

Diagram 1: Andel träffar i procent av alla träffar på ord som refererar till visst kön i viss korpus.

Människor av manskön omskrivs aningen mer i tidningar – 51 mot 49 procent – medan människor av kvinnokön omskrivs mer på bloggar – 58 mot 42 procent. Detta är som sagt inte relevant i sig för min undersökning, men vi måste ha den informationen med oss när vi tittar på diagram 2. Där jämförs andelen träffar på manligt ord av andelen träffar på kvinnligt plus manligt ord i respektive ordpar. I diagrammet kompenserar jag inte för att ord som refererar till kvinnor genrellt utgör en större andel i bloggtext, varför fördelningen i ordparen i tidningstext inte kan jämföras direkt med motsvarande fördelning i bloggtext. I stället måste vi jämföra relationen mellan ordparet *kvinn*a–*man* och de andra ordparen i samma korpus med motsvarande relation i den andra korpusen.

³ Kom ihåg att grundformen av orden *kvinn*a och *man* inte är medräknad; andelen skulle alltså vara högre för båda dessa ord.

Av diagram 2 på sida 18 framgår att andelen träffar på *man* av det totala antalet träffar på orden *kvinna* och *man* i både tidningstext och bloggtext är nästan precis 50 procent. I bloggtext används orden *tjej*, *dam* och *tant* mer i relation till *kvinna* än i tidningstext, även om skillnaderna är små. Relationen mellan *flicka* och *kvinna* är densamma i tidning och blogg och detsamma gäller *gumma* som används väldigt lite i båda korpusarna, enda undantaget är bestämd form singular, *gumman*, som i bloggtext uppgår till 41 procent.

Ordet *man* tycks användas mer i singular och mer i bestämd form än *kvinna* och en liknande tendens kan anas hos ordparet *flicka–pojke*, åtminstone i tidningstext: andelen *pojke* ökar med bestämdheten. Ordet *kille* tycks öka med bestämdheten medan *tjej* dominerar i plural, något som Magnusson (2008:221) förklarar med att ordet *tjej* ofta refererar till en "social kategori". Ordet *dam* dominerar över *herre* i singular medan *tant* tydligt ökar med bestämdheten.

4.3 Sammanfattning

Av det totala antalet träffar på de kvinnliga orden i tidningstext utgör *kvinna* 50 procent, *flicka* och *tjej* vardera cirka 15 procent och *dam* drygt 10 procent. Fördelning mellan *man*, *pojke* och *kille* är ungefär densamma: *man* och *kille* används något mer än *kvinna* och *tjej*; *pojke* något mindre än *flicka*. *Herre* används mindre än *dam*. I bloggtext är användningen av *flicka*, *pojke*, *kvinna*, *man*, *dam* och *herre* betydligt lägre än i tidningstext medan framför allt *tjej* och *kille*, men även *tant* och *gubbe*, förekommer mer. Skillnaden mellan *kvinna* och *tjej* i de två korpusarna är dock betydligt större än motsvarande skillnad mellan *man* och *kille*, vilket talar för min hypotes.

Studerar vi i stället varje ordpar för sig ser vi att fördelningen mellan *man* och *kvinna* och mellan *flicka* och *pojke* är jämn i både tidningstext och bloggtext. I bloggtext är andelen kvinnliga ord i ordparen *tjej–kille*, *dam–herre* och *tant–farbror* större. Detta stöder också hypotesen att vi i det vardagliga språket har svårare för att använda ordet *kvinna* än ordet *man*. Undantagna är ordparen *gumma–gubbe* och *flicka–pojke*, det vill säga de ord i det semantiska fältet som kanske tydligast markerar ålder.

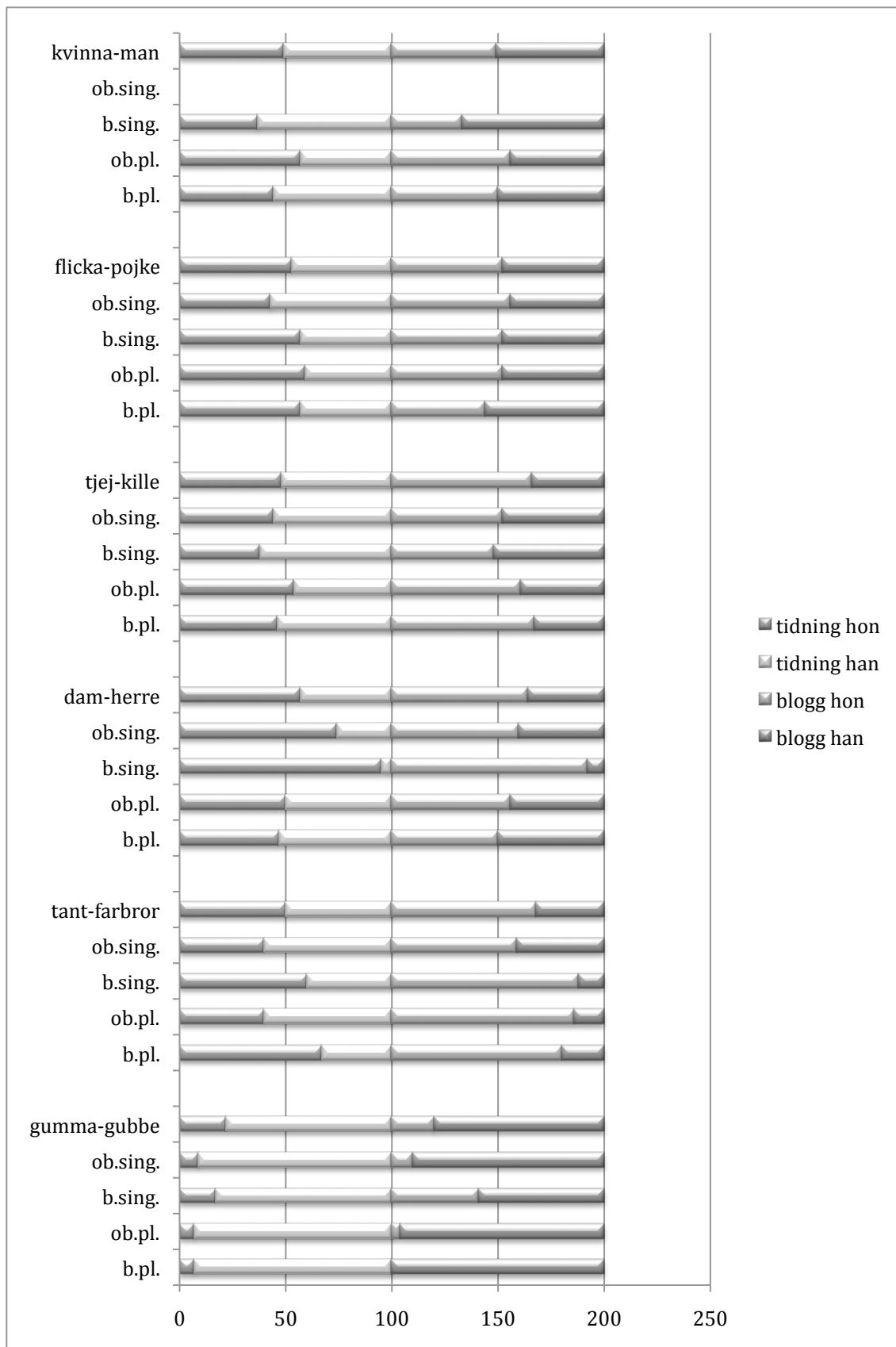

Diagram 2: Resultat av korpusundersökningen. De två första delarna av stapeln (från vänster) visar den procentuella andelen träffar på kvinnligt respektive manligt ord i tidningstext, de två sista andelen kvinnligt respektive manligt ord i bloggtext. Den översta stapeln i varje grupp visar summan av de fyra staplarna under.

Utöver detta ser vi att de manliga orden *man*, *pojke* och *kille* samt det kvinnliga ordet *tant* dominerar i bestämd form, ett fenomen också Magnusson (2008:180–187) noterar. Ordet *man* och *dam* dominerar i singular medan ordet *tjej* är vanligare i plural. Manliga ord är en aning vanligare i tidningstext, kvinnliga betydligt vanligare i bloggtext. Att ordet *tjej* i bloggtext dominerar över andra kvinnliga ord är mycket tydligt.

5 Del III: Experiment

Språket som studeras i korpusundersökningen är alldeles verkligt, men vi vet inte vad som gömmer sig bakom frekvenslistorna. Jag vill veta vem orden refererar till men också vem som refererar och hur. Därför har jag genomfört det experiment som här presenteras.

5.1 Metod

Jag vill veta vilka ord vi använder när vi talar om vuxna människor av olika ålder och kön. Därför har jag försökt skapa en situation där ord som *kvinnor* och *män* används. Det gjorde jag genom att, med projektor, visa bilder föreställande vuxna människor av olika ålder och kön och be experimentdeltagare, studenter vid Lunds universitet, beskriva dessa bilder. På varje bild är en person tydligt i fokus och denna person gör något, som att prata telefon, spela fiol eller dricka champagne. I ett formulär skrev försökspersonerna snabbt – varje bild visades bara trettio sekunder – vad som händer på bilderna.

Vad som skiljer ett experiment från en observation är momentet av manipulation: som experimentledare måste jag skapa den situation jag är intresserad av (Lagerholm 2010:58). När vi studerar människors språk, till exempel i korpusar, finns alltid en mängd okända variabler. Som experimentledare försöker jag fixera så många variabler som möjligt i syfte att kunna säga något säkert om just den variabel jag ändrar. Den variabel jag ändrade var referenterna, personerna på bilderna jag visade.

5.1.1 Pilotstudie, version 1 och version 2

I sin *Språkvetenskapliga uppsatser* rekommenderar Per Lagerholm (2010:84) experiment vid just semantiska undersökningar, men han varnar också flera gånger för meto-

den eftersom den kräver noggranna förberedelser. Innan jag genomförde experimentet på riktigt testade jag det därför vid två tillfällen, först på en liten grupp vänner, sedan på ett trettiotal studenter. Resultaten av denna pilotstudie redovisas inte i uppsatsen, men det har föranlett vissa justeringar av utformningen av experimentet: 45 sekunder är för lång tid att visa varje bild; när människor skriver snabbt behöver de stort utrymme att skriva på; analysarbetet försvåras om fler än en person förekommer på varje bild; jag måste påminna försökspersonerna att fylla i uppgifterna om sig själva. Framför allt visade dock pilotstudien att metoden kan ge intressanta resultat, varför jag genomförde experimentet i större skala.

Trots dessa noggranna förberedelserna ville jag, efter analysen av resultatet, göra om experimentet. Tillvägagångssättet var detsamma men jag använde nya bilder i syfte att utmana resultatet som alltför tydligt talade för min hypotes. Jag refererar till de två versionerna av experimentet som version 1 och version 2. Den andra versionen är inte genomförd i lika stor skala som den första, varför resultaten av version 2 bara diskuteras i relation till resultaten av version 1. För att underlätta jämförelsen mellan version 1 och 2 räknar jag allt i procent, något som så klart kan ifrågasättas med tanke på att försökspersonerna i version 2 bara var 37 stycken.

5.1.2 Bilderna, försökspersonerna och etiken

För att få många studenter att ställa upp som försökspersoner var det nödvändigt att experimentet gick snabbt att genomföra. Därför användes bara åtta bilder.⁴ De åtta bilder som används i version 1 betecknas A–H och bilderna i version 2 I–P. På varje bild finns en person, som skulle kunna kallas *kvinn*a eller *man*, i fokus. Framför allt har jag varierat personernas ålder och kön, men i version 2 av experimentet har jag också varit medveten om deras stil.

Överst i formuläret, som återfinns i bilaga 3, har försökspersonerna fyllt i uppgifter om sig själva: kön, ålder och modersmål. Efter att felaktigt ifyllda formulär rensats bort återstod – i version 1 – 99 formulär, 58 ifyllda av kvinnor och 41 ifyllda av män.⁵ Av des-

⁴ Bilder som används i experimentet är, med ett undantag, hämtade från Lunds universitets bildbank. De tillhör kategori 2, vilket betyder att de får användas fritt inom universitetets verksamhet. Fotograferna är Charlotte Carlberg Bårg, Gunnar Menander och Kennet Ruona. En av bilderna kommer inte från bildbanken. Den är tagen av Jonas Lövendahl, som gett mig tillåtelse att använda den. Tack alla för fina bilder!

⁵ Eftersom jag vill komma åt subtila skillnader mellan ord som ligger nära varandra semantiskt har jag också rensat bort formulär ifyllda av försökspersoner med annat modersmål än svenska. Jag såg en risk

sa försökspersoner är 93 mellan 19 och 25 år, övriga sex mellan 31 och 40 år. Motsvarande siffror för version 2 är 37 formulär av vilka 14 är ifyllda av kvinnor och 23 av män. Av dessa försökspersoner är 33 mellan 20 och 25 år, övriga fyra mellan 29 och 48. Utöver detta vet vi att försökspersonerna är studenter, blivande ingenjörer vid Lunds tekniska högskola eller blivande sjuksköterskor vid Medicinska fakulteten i Lund.⁶

Försökspersonerna informerades, både muntligt och skriftligt, om att de deltog i ett språkvetenskapligt experiment och alla har skrivit under ett medgivande som också återfinns i bilaga 3. Försökspersonerna fick givetvis inte veta vad det var jag undersökte. Att be dem beskriva "vad som händer" på bilderna var ett försök att få dem att inte tänka på det som intresserar mig, nämligen beskrivningen av personerna, och Lagerholm (2010:58) sanktionerar bruket av sådana "vita lögner" i experimentsituationer.

5.1.3 Hantering av data

Jag har numrerat samtliga formulär och sammanställt följande information: formulärens nummer, försökspersonens ålder och kön samt substantiv som används för att referera till personerna i bildernas fokus. Substantiv som används anger jag alltid i dess grundform. Substantiv som betecknar sysselsättning, som *student* eller *skateboardåkare*, samlar jag i en kategori som jag kallar *yrke*, och könsneutrala personbeteckningar, som *människa* och *person*, samlar jag i en kategori som jag kallar *könsneur*. I bilaga 4 finns en lista över vilka ord som, bild för bild, gömmer sig bakom dessa kategorier. När försökspersonen inte använder något substantiv om referenten markeras det med x. Dessutom markerar jag om substantiven föregås av adjektivattribut eller inte. Med dessa uppgifter ser jag 1) vilka substantiv som används för att referera till var och en av de 16 referenterna, 2) i vilken utsträckning referenterna attribueras med adjektivattribut, 3) vilka av substantiven som oftast förekommer tillsammans med adjektivattribut, och 4) om användningen av substantiven och adjektivattributen skiljer sig mellan manliga och kvinnliga försökspersoner. För att ta reda på vilken faktor som är avgörande för huruvida ad-

att denna grupp skulle använda de neutrala orden i högre utsträckning än modersmålstalarna. Med tanke på att dessa försökspersoner talar så bra svenska att de är behöriga att studera på svenska universitet var detta kanske en onödig åtgärd.

⁶ Antagningspoängen till LTH höstterminen 2011 var, beroende på inriktning, omkring 20 och till sjuksköterskeprogrammet 19,5 – alltså mycket hög.
(http://www.lu.se/upload/LUPDF/Antagning/HT11_NyA_andra_urvalet.pdf)

jektivattribut används gör jag med dataprogrammet R en regressionsanalys (se Glynn 2012).

5.1.4 Metodologiska problem

Även i en experimentsituation finns givetvis en rad okända faktorer. Vi vet inte allt om försökspersonerna och deras tankar. Försökspersonerna skriver, de talar inte. De befinner sig på ett universitet. De vet att jag, experimentledaren, är svensklärare; flera av dem har haft mig som föreläsare. Orden *kvinna* och *man* aktualiseras hos försökspersonerna direkt före experimentets början när de fyller i uppgifterna om ålder, kön och modersmål. Hur allt detta påverkar deras språk vet vi inte. Med detta sagt – låt oss titta på resultaten av experimentet.

5.2 Resultat av experimentet

Samtliga 16 bilder som använts i experimentets version 1 och 2, samt diagram som visar vilka substantiv som används om personen i bildens fokus, återfinns i bilaga 4. Jag rekommenderar läsaren att ha denna bilaga bredvid sig vid läsningen av följande avsnitt. I alla diagram, både i bilagan och i detta avsnitt, anger den vänstra stapeln kvinnliga försökspersoner och den högra manliga.

5.2.1 Substantiv som används i version 1 av experimentet

I version 1 av experimentet används en bild på en ung kvinna (H) och en på en ung man (B), båda i 20-årsåldern. Kvinnan beskrivs av över 40 procent av försökspersonerna som *tjej* och av 20 procent som *kvinna*. Två försökspersoner, båda män, kallar henne *flicka*. Mannen beskrivs av nästan 40 procent som *man* och av 30 procent som *kille*.

De två medelålders kvinnorna är tveklöst *kvinnor*. Den första (D) betecknas som *kvinna* av nästan 65 procent av försökspersonerna, några få kallar henne *tjej* och någon kallar henne *dam*. Den andra (E), som dricker champagne, betecknas som *kvinna* av hela 70 procent av försökspersonerna; hon är den mest prototypiska kvinnan i experimentet.

De två medelålders männen kallas också framför allt *man*, men inte av lika många som kallar de medelålders kvinnorna *kvinna*. Den första (F), som är ganska ung men också stilig klädd, kallas *man* av drygt 50 procent, fyra procent kallar honom *herre* och

lika många kallar honom *kille*. Den andra (G), som är lite äldre, kallas *man* av drygt 60 procent. Några få, cirka 5 procent, kallar honom *gubbe*, ännu färre *herre*. Två försökspersoner har uppfattat honom som *kvinn*a respektive *dam*.

Den äldre kvinnan (A), som är alldagligt klädd och sitter i en ganska tråkig miljö och talar i telefon, kallas *tant* av 28 procent av försökspersonerna, *dam* av drygt 17 procent och *kvinn*a av endast 13 procent. En försöksperson kallar henne *gumma* och en uppfattar henne som *gubbe*. Den äldre mannen (C), uppklädd och fiolspelande, kallas av nästan 50 procent av försökspersonerna för *man*, av 15 procent för *gubbe* och av 11 procent för *herre*. Någon kallar honom *farbror*.

Sammanfattningsvis talar version 1 av experimentet för att ordet *kvinn*a framför allt används om medelålders kvinnor, medan yngre kallas *tjej* och äldre *tant* eller *dam*. Den yngre mannen ser dock ut att vara något äldre än den yngre kvinnan, och den äldre mannen är mer uppklädd, stiligare, än den äldre kvinnan som är alldagligt klädd och befinner sig i en tråkig miljö. Därför kan resultatet av version 1 ifrågasättas, och i version 2 utmanar jag det.

5.2.2 Substantiv som används i version 2 av experimentet

I version 2 valde jag att visa två ännu yngre, och kanske något tanigare, män.⁷ Den första (K), som är ganska stiligt klädd, kallas *kille* av drygt 40 procent och *man* av 15 procent, medan den andra (P), mer ungdomligt klädd, kallas *kille* av drygt 70 procent och *man* av endast 10 procent. På motsvarande sätt försöker jag trigga ordet *gubbe* genom att visa en äldre, gubbig man (O), men honom väljer de flesta att kalla *man*, drygt 35 procent mot de dryga 25 procent som kallar honom *gubbe*. Någon kallar honom *herre*.

Jag visar tre bilder på medelålders kvinnor, en lite yngre, sportig, och två lite äldre och stiligare. Den yngre (I) kallas *kvinn*a av knappt 30 procent och *tjej* av drygt 10 procent. Den första av de äldre (J) kallas *kvinn*a av knappt 20 procent och *tant* respektive *dam* av vardera 10 procent. Den andra (N) kallas *kvinn*a av drygt 50 procent och *dam* av 5 procent. Jag visar en bild på en mycket gammal kvinna (M) som är uppklädd för fest, och även henne kallar de flesta *kvinn*a: drygt 25 procent *kvinn*a, 15 procent *dam* och 10 procent *tant*.

⁷ Jag vill här påminna om att försökspersonerna i version 2 bara är 14 kvinnor och 23 män. Jag väljer ändå att tala om procent för att göra jämförelsen mellan version 1 och 2 enkel. Så när jag talar om fem procent – i version 2 – handlar det alltså om en enda försöksperson.

I version 2 visas också en bild på en kvinna som åker longboard (L). Ingen kallar henne dock *kvinna* eller *tjej*; alla som använder ord som betecknar kön kallar henne *kille* (26 procent) utom en som kallar henne *man*. Hennes aktivitet tycks lura försökspersonerna, som alltså bara får se och beskriva bilden under trettio sekunder.

5.2.3 Könsneutrala beteckningar och yrkesbeteckningar

De könsneutrala orden som *person* och *människa* förekommer sällan i hög utsträckning. Om bilderna A, I, M, N och O används orden av omkring 10 procent av försökspersonerna. Vad dessa har gemensamt är att fler personer, förutom personen i fokus, syns på bilden. Betydligt fler, över 20 procent, använder de könsneutrala orden om bild L, den kvinnliga longboardåkaren, vilket så klart förklaras av att försökspersonerna inte ser om det är en man eller kvinna.

Huruvida de ord som betecknar sysselsättning används enligt något mönster kan jag inte se. Eftersom det inte är dessa ord undersökningen handlar om har jag inte undersökt dem noggrant, men kan konstatera att de i version 1 används av mellan 10 och 20 procent av försökspersonerna om bilderna A, C, D, F och G och av drygt 20 procent om B och H. Ingen använder dem om E, som är den som flest kallar *kvinna* (70 procent). I genomsnitt används de något mer om manliga referenter (12 procent) än om kvinnliga (10 procent), men skillnaden är betydligt större mellan enskilda referenter inom dessa två grupper.

5.2.4 Skillnader mellan mäns och kvinnors användning av substantiven

Varje kvinnlig och varje manlig försöksperson har beskrivit åtta bilder. Diagram 3 nedan visar hur många procent av 464 kvinnor och 328 män – som alltså egentligen är 58 kvinnor respektive 41 män gånger 8 – som använder orden *kvinna*, *man*, *tjej*, *kille*, *dam*, *herre*, *tant* respektive *gubbe*. Orden *flicka*, *gumma* och *farbror* har använts, men så få gånger att de får ingå i kategorin *övrigt*. Ordet *pojke* har inte använts alls. Diagram 4 visar samma sak för version 2 (procent av 112 kvinnor och 184 män, men egentligen 14 respektive 23 gånger 8, alltså).

Att vissa ord används mer än andra är här inte intressant; det beror ju helt på bilderna jag visat. Däremot är relationen mellan den kvinnliga och den manliga stapelen

för varje ord intressant eftersom de kvinnliga och de manliga försökspersonerna har sett samma bilder. Därför saknas den genomsnittliga mittenstapeln.

Framför allt männen använder andra ord än *kvinnna, man, tjej, kille, dam, herre, tant* och *gubbe*. I gruppen *övrigt* ingår könsneutrala beteckningar och ord som betecknar till exempel yrke, men också andra ord som bara förekommer enstaka gånger i materialet. Dessutom ingår i gruppen *övrigt* alla *x*, det vill säga fall då försökspersonen inte använt något substantiv alls för att referera till bilden.

En större andel av männen än kvinnorna använder yrkesord i diagrammen till bilderna B, C, D, E, G, H, I, L och P. Undantagen är A, F, J, M och N vilka alla är kvinnor. Män använder alltså generellt fler yrkesord än kvinnor, men det är också tydligt att försökspersonerna helst använder dessa ord när de talar om någon av samma kön som de själva.

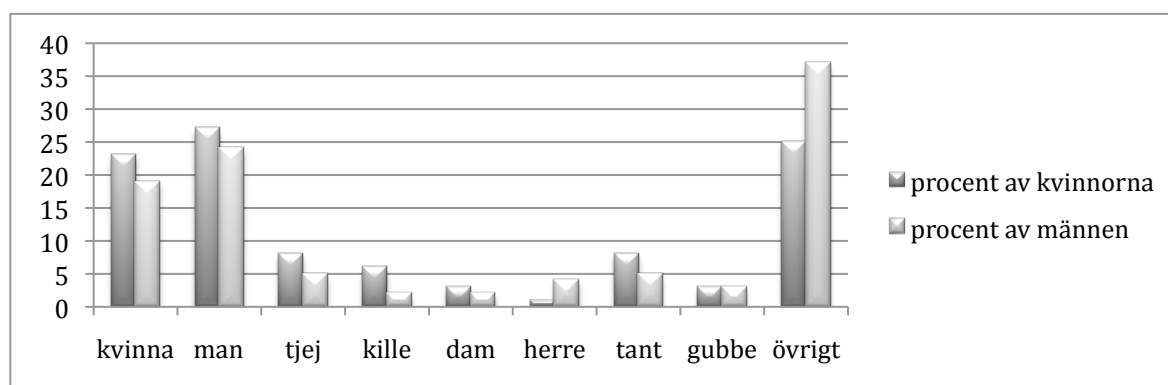

Diagram 3: Kvinnors och mäns användning av substantiven, version 1 av experimentet

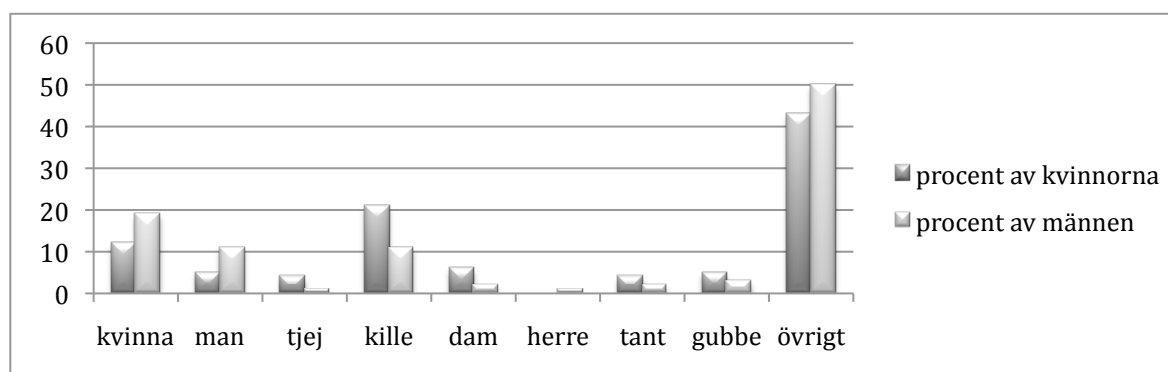

Diagram 4: Kvinnors och mäns användning av substantiven, version 2 av experimentet

En större andel av männen än kvinnorna använder könsneutrala ord om referenterna D, E, J, L M, N och O, samtliga kvinnor utom O, den gamle mannen. Fler kvinnor än män an-

vänder könsneutrala beteckningar om A, G, I, K och P, varav tre är män och två kvinnor. Här syns en tendens, om än inte särskilt tydlig, att försökspersonerna använder könsneutrala ord när de talar om någon av motsatt kön. Framför allt gäller detta de manliga försökspersonerna.

En större andel av männen än kvinnorna använder inte något substantiv i alla diagrammen utom B och F, där fördelningen mellan könen är jämn, och C, där det är fler kvinnor än män som inte använt något substantiv. Bilderna B, F och C föreställer alla män. Även här finns alltså en tendens: försökspersonerna tycks vara noggrannare – de ser till att hitta ett ord – när de beskriver någon av samma kön som de själva.

Anledningen till att inget substantiv används är ibland att försökspersonen inte skrivit något alls, men lika ofta att försökspersonen är språkligt kreativ och till exempel, humoristiskt, skriver vad personen på bilden tänker. Det är också framför allt de manliga försökspersonerna som på ett annat sätt visar tecken på sådan språklig kreativitet; det är nämligen de som står bakom de flesta av de ord som bara används någon enstaka gång: *gumma, mormor, islänning, snubbe, Arne Weise, pretto, flicka, brat, stek, ungdom* och *påg*. Undantagen är *farbror, gamling* och *ynpling* som används av kvinnor. Män tycks alltså, i denna experimentsituation, vara mer kreativa eller – beroende på hur man ser det – mindre seriösa.

Av diagrammen ovan framgick att ordet *herre* används mer av männen än av kvinnorna. I version 1, som ju är mest tillförlitlig, är *herre* det enda ord som används mer av männen än av kvinnorna. Detta framgår också av bilderna C, F och O, men inte av bild G. De ord som kvinnorna tydligt använder mer än männen är *tjej, kille* och *dam*. Diagrammen till bilderna A, E, J, M och N visar att ordet *dam* används mer av kvinnor än av män, och diagrammen D, H och I visar att ordet *tjej* används mer av kvinnor än av män.

Bilderna B, F, K, L och P, som alla föreställer yngre män (samt en kvinna som uppfattas som man därför att hon åker longboard), visar att kvinnorna föredrar ordet *kille* medan männen föredrar ordet *man*. De äldre männen – bilderna C, G och O – är det tvärtom främst kvinnorna kallar *man*. I sammanhanget måste jag påminna om att den stora majoriteten av försökspersonerna själva är unga. Unga kvinnor föredrar alltså att kalla en ung man *kille*, medan unga män föredrar att kalla en ung man *man*. Ett motsvarande mönster kan anas för ordet *kvinna*, men det är inte lika tydligt: framför allt kvinnorna använder ordet *kvinna* om de yngre kvinnorna D, E och H, medan framför allt männen använder ordet *kvinna* om de äldre kvinnorna A, J och N. Men det är också fram-

för allt männen som använder ordet *kvinna* om den yngre kvinnan I och det är framför allt kvinnorna som använder ordet *kvinna* om den äldre kvinnan M.

5.2.5 Kvinnors och mäns attributering av kvinnor och män

Diagram 5 och 6 visar i vilken utsträckning kvinnor och män använder framförställda adjektivattribut om kvinnliga och manliga referenter. Män attribueras generellt mer än kvinnor, vilket också Jenny Magnusson (2008:118) noterar. I version 1 av experimentet används attribut om 18 procent av de kvinnliga referenterna och om 23 procent av de manliga; i version 2 är motsvarande siffror 14 och 28. Men vad som också framgår av diagrammen är att det framför allt är män som attribuerar män och – fast mindre tydligt i version 2 – framför allt kvinnor som attribuerar kvinnor.

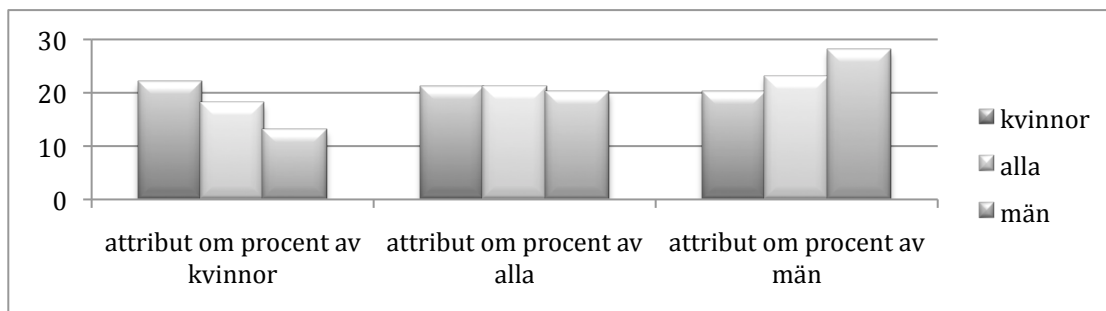

Diagram 5: Kvinnors och mäns attribut om kvinnor och män, version 1 av experimentet

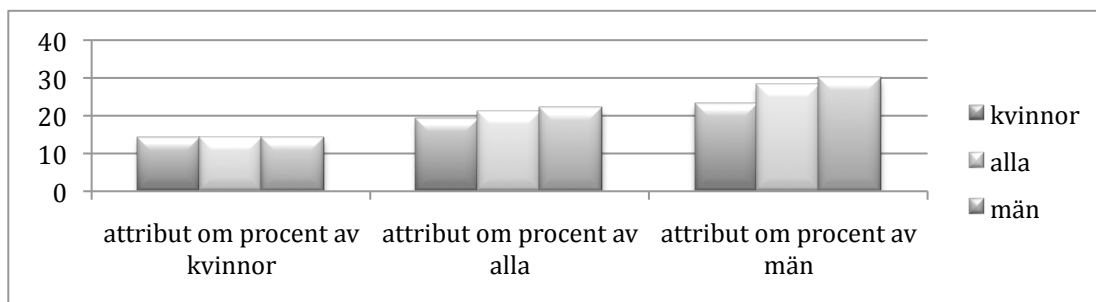

Diagram 6: Kvinnors och mäns attribut om kvinnor och män, version 2 av experimentet

5.2.6 Attribut och substantiv

I diagram 7 och 8 nedan visas i vilken utsträckning adjektivattribut används med de åtta substantiven. Framför allt orden *dam* och *herre*, men också *man* och *tjej*, förekommer ofta med attribut. *Man* attribueras mer än *kvinna* och *tjej* mer än *kille*. Det är så klart ett resultat av att män både använder ordet *man* mer än kvinnor och attribuerar mer än

kvinnor – framför allt attribuerar män just män – och av att kvinnor använder ordet *tjej* mer än män och möjligen attribuerar kvinnor mer än män. Det kan också ha med ordens intension och extension att göra. De allra flesta attributen i experimentet anger ålder, som *äldre* och *yngre*. Om *man* och *tjej*, som hypotesen säger, är neutrala ord som används brett bör behovet av dessa attribut vara större med dessa ord än med orden *kvinna* och *kille* som bär information om ålder i sig själva.

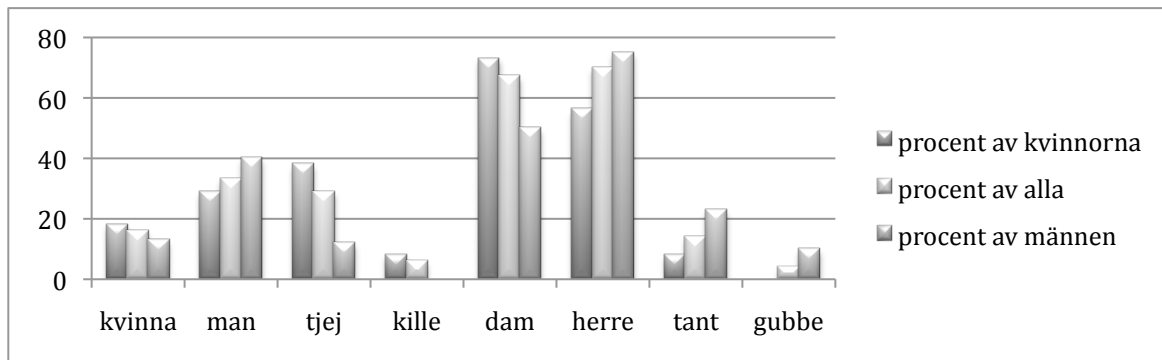

Diagram 7: Attribut med substantiven, version 1 av experimentet

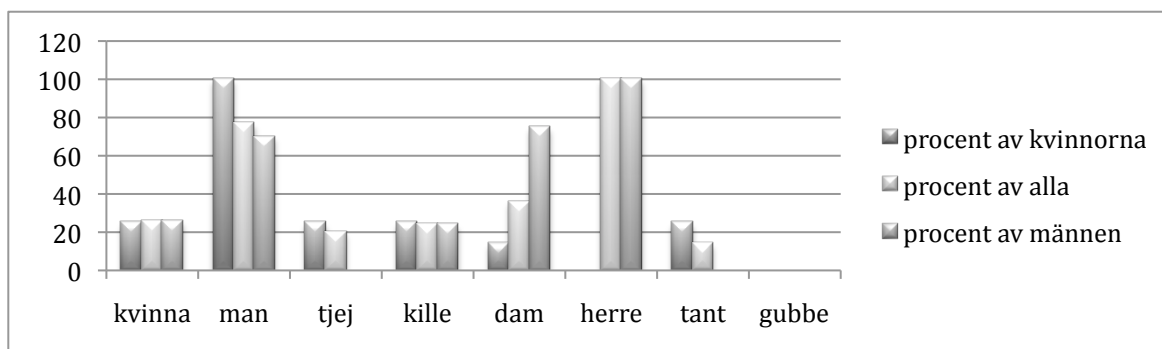

Diagram 8: Attribut med substantiven, version 2 av experimentet

5.2.7 Attribut och referent

I diagram 9 och 10 nedan ser vi i vilken utsträckning de kvinnliga respektive de manliga försökspersonerna använder attribut när de beskriver personerna på bilderna. De referenter som attribueras av fler än 20 procent av försökspersonerna är de äldre A, C, G, M och O, det de två stiliga männen F och K samt den unga kvinnan H. Försökspersonerna, som är unga, anger ålder när de talar om gamla.

Skillnaderna mellan hur de kvinnliga och de manliga försökspersonerna attribuerar är störst hos referenterna B, E, F, G, H och L. Av dessa är B, F, G och O män och de

attribueras främst av män. Referenterna E och H är kvinnor och de attribueras främst av kvinnor. L är kvinnan som uppfattas som man och hon attribueras också främst av män. Det finns alltså två tendenser: dels attribuerar försökspersonerna äldre eller upplädda, dels dem av samma kön som de själva.

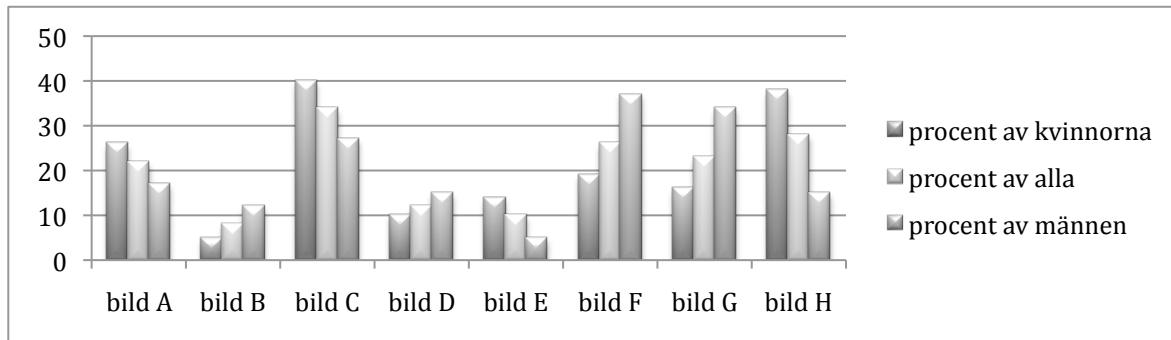

Diagram 9: Attribut om referenterna, version 1 av experimentet

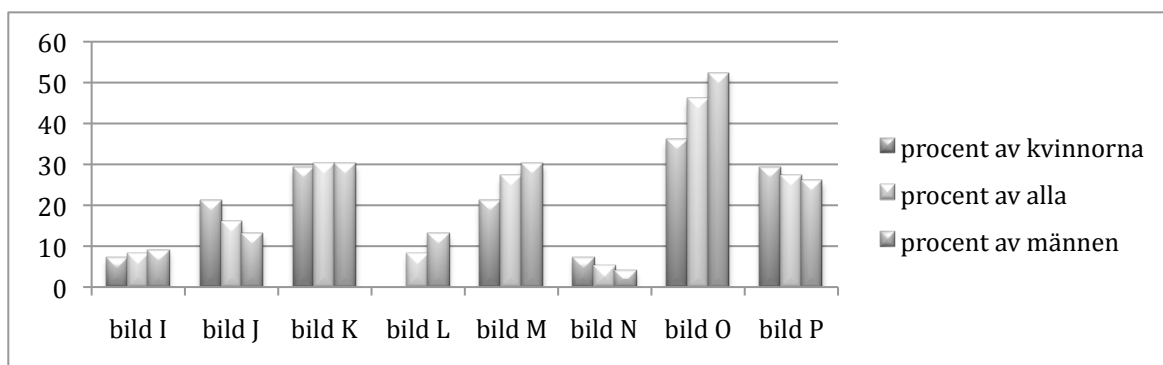

Diagram 10: Attribut om referenterna, version 2 av experimentet

5.2.7 Regressionsanalys – substantiv eller referent avgörande för attribut?

Tendenserna här är inte lika tydliga som när vi tittar på attributen i relation till substantiven, varför jag misstänker att substantivet snarare än referenten avgör huruvida försökspersonen väljer att använda attribut eller inte, men sambandet mellan försökspersonens ålder och kön, referentens ålder och kön samt substantivet som används för att referera till referenten är givetvis mycket komplext. I ett försök att ta reda på huruvida det är referenten eller ordet som avgör om adjektivattribut används eller inte gör jag med statistikprogrammet R en regressionsanalys. Det betyder att datorn tusentals gånger, utifrån ett antal givna faktorer – i detta fall substantivet och referenten – försöker förutsäga ett binärt resultat – i detta fall förekomst av adjektivattribut eller uteblivet

adjektivattribut. Programmet berättar sedan hur ofta den gissar rätt. Gissar den rätt i 50 procent av fallen betyder det att det är helt slumpmässigt.

Först använder jag verktyget GLM och konstaterar att datorn aldrig kan förutsäga förekomst av adjektivattribut. I ganska hög utsträckning klarar den av att förutsäga uteblivet adjektivattribut om den utgår från referenterna B, D och E. Av diagrammen ovan framgår att attribut används i låg utsträckning med dessa referenter. När den i stället utgår från substantiven är det bara utifrån *dam* och *herre* som den inte klarar av att förutsäga uteblivet adjektivattribut. Diagrammen ovan visar att adjektivattribut används framför allt med dessa ord. Sedan använder jag verktyget LRM, som gör samma uträkning men presenterar resultaten annorlunda, och kan konstatera att chansen är något större att datorn lyckas förutsäga uteblivet adjektivattribut om den utgår från substantiven än om den utgår från referenterna, men ingen av modellerna erbjuder någon stor förutsägbarhet: i båda fallen omkring 70 procent, det vill säga närmare ren slump än 100 procent förutsägbarhet. Detta visar att andra, okända faktorer påverkar vårt språk, något som inte är förvånande. Resultaten av regressionsanalysen återfinns i bilaga 5.

5.3 Sammanfattning

Ordet *man*, i version 1 av experimentet, är alltid vanligare än utmanarna *kille*, *gubbe* och *herre* (B, C, F och G). De två medelålders kvinnorna är tveklöst *kvinnor*, men de flesta kallar den yngre kvinnan (H) *tjej* och den äldre *tant* (A). Detta talar för att *man* är *kvinnor* en kortare tid av livet än *man* är *man* och det styrker min hypotes som säger att ordet *kvinnor* inte kan användas lika brett som ordet *man*. I version 2 av experimentet utmanar jag detta resultat och kan konstatera att också en riktigt gammal, gubbig *man* (O) av de flesta kallas *man* – ordet används onekligen brett. Samtidigt visar jag dock att även en riktigt gammal *kvinnor* (M) framför allt kallas *kvinnor* – om hon är uppklädd. Ordet *kille* används av närmare 50 procent av försökspersonerna när jag visar bilder på riktigt unga män (K och P), men den stiligt klädda K är mer *man* än den ungdomligt klädda P. Resultatet från version 1 går alltså att ifrågasätta.

Vad beträffar skillnaden mellan hur de kvinnliga och manliga försökspersonerna använder substantiven finns flera tendenser. Det är framför allt män som använder yrkesbeteckningar och dylikt, könsneutrala beteckningar samt ovanliga ord som *snubbe* och *påg*. Det är också framför allt männen som inte använder något substantiv alls. När

kvinnorna använder fler yrkesbeteckningar än männen är det när de talar om kvinnor. När kvinnorna använder fler könsneutrala ord än männen är det framför allt när de talar om män. Och när fler kvinnor än män inte använder något substantiv är det när de talar om män. Dessa tre tendenser talar, även om de ofta är svaga, för att vi beskriver dem som är av samma sort som vi själva mer än dem som är av annan sort.

De kvinnliga försökspersonerna använder ordet *man* mer om äldre män och *kille* mer om yngre män, medan de manliga försökspersonerna använder ordet *man* mer om yngre män. Ordet *kvinnor* används på samma sätt – av kvinnor mer om yngre kvinnor, av män mer om äldre kvinnor – men denna tendens är än mindre tydlig. Eftersom experimentdeltagarna själva är unga kan detta tolkas på två sätt: antingen uppfattas orden *kvinnor* och *man* som neutrala, varför vi använder det om oss själva – man själv är väl i någon mening det mest centrala och neutrala? – eller att de uppfattas som mer positiva än alternativa ord.

Manliga referenter attribueras mer än kvinnliga. Män attribuerar också mer än kvinnor. Män attribuerar mest manliga referenter och kvinnor mest kvinnliga. De substantiv som oftast förekommer med attribut är framför allt *dam* och *herre* – det vill säga de substantiv som förekommer mest sällan – men också *tjej* och *man*. Det är framför allt de äldre referenterna som attribueras (av de unga försökspersonerna).

6 Sammanfattning och avslutning

Rolf Ejvegård (2009:40) påpekar sin *Vetenskaplig metod* att forskare "av psykologiska skäl" brukar lyckas verifiera sina hypoteser eftersom de normalt tror på hypotesen de ställer upp. Jag är medveten om denna risk och har framför allt i experimentet försökt att falsifiera snarare än verifiera min hypotes. Nedan sammanfattar jag först vad som talar för hypotesen och sedan vad som talar mot den, innan jag avslutar med en kort diskussion.

6.1 Vad talar för hypotesen?

Jenny Magnussons visar i sin avhandling att ordet *man* förekommer tillsammans med *kvinnor* mer än *kvinnor* förekommer med *man*. Även om användningen av ordet *kvinnor*

breddas över tid är *man* det ord i hennes undersökning som används bredast, både när hon tittar på i vilka kollokationer och i vilka typer av tidningsartiklar ordet förekommer. Lisa Rudebecks undersökning visar att man blir *kvinn*a något senare i livet än man blir *man*. Detta stöder min hypotes.

I *Svensk ordbok* (2009) framgår, i ett definitionstillägg, att ordet *kvinn*a är begränsat på ett sätt som ordet *man* inte är: ordet används, enligt ordboken, ”ofta med tonvikt på biologisk el. samhällslig funktion”. Orden *flicka*, *dam* och *tant* tycks däremot kunna användas bredare än sina manliga motsvarigheter. Detta talar för hypotesen. Ordet *gubbe* är undantaget; det används bredare än *gumma*. Ordboksredaktionen tycks också mena att ordet *kille* används bredare än *tjej*, något jag inte håller med den om.

Av korpusundersökningen framgår att ordet *kvinn*a är vanligare i tidningstext än i bloggtext medan *tjej* är vanligare i bloggtext än i tidningstext. Orden *man* och *kille* fungerar likadant, men skillnaderna är inte lika stora: skillnaden mellan *kvinn*a och *tjej* i bloggtext är 40 procentenheter, motsvarande skillnad mellan *man* och *kille* bara 10. Orden *tjej*, *dam* och *tant* är också, i relation till *kvinn*a, vanligare i bloggtext än i tidningstext. Det talar för hypotesen.

I experimentets första version kallar experimentdeltagarna de medelålders kvinnorna *kvinn*a medan den yngre kvinnan framför allt kallas *tjej* och den äldre *tant* eller *dam*. Männerna kallas alla framför allt *man*. Även när jag, i version 2, försöker trigga ordet *gubbe* genom att visa en riktigt gammal, gubbig man väljer de flesta försökspersonerna att använda ordet *man*.

Jag får experimentdeltagarna att använda ordet *kvinn*a om en gammal *kvinn*a genom att låta henne vara uppklädd. Den mest prototypiska kvinnan, E, dricker champagne på något slags tillställning. Det talar för att ordet *kvinn*a lättare används om vackra, uppklädda personer av kvinnokön. Min känsla är att jag behövt anstränga mig mer för att trigga ordet *kvinn*a än ordet *man* – men denna känsla kan som sagt bero på att jag ju tror på min hypotes.

6.2 Vad talar mot hypotesen?

Av Jenny Magnussons avhandling framgår att ordet *kvinn*a, sedan 1960-talet, har ökat i användning. Hon konstaterar också, genom att studera i vilka typer av tidningsartiklar och i vilka kollokationer ordet förekommer, att ordet har fått en bredare användning.

Enligt svensk ordbok (2009) används ordet *kille* bredare än *tjej*. Eftersom det, i det vardagliga språk som jag undersöker, är dessa två ord som är de främsta utmanarna till *kvinna* och *man* talar detta mot hypotesen: om ordet *kvinna* inte används lika brett som *man* borde ordet *tjej* användas bredare än *kille*.

Orden *kvinna* och *man* utgör i tidningstext ungefär 50 procent av alla träffar på orden som refererar till kvinnor respektive män. I bloggtext är andelen *man* 30 procent och andelen *kvinna* 20 procent. Den skillnaden är inte så stor. Det ord som utmärker sig är i stället *tjej* som utgör 15 procent av de kvinnliga orden i tidningstext mot hela 60 procent i bloggtext. Kanske är det inte ordet *kvinna* som är problematiskt utan snarare ordet *tjej* som är mycket populärt, något jag var inne på i bakgrundsdelen.

Redan i experimentets första version ser vi att ordet *kvinna* används oproblematiskt om kvinnor som ser ut att vara i 30–40-årsåldern. Kvinnan E är den av referenterna som försökspersonerna i störst utsträckning är överens om; 70 procent kallar henne *kvinna*. Resultatet av version 1 tyder dock på att det är just medelålders kvinnor som kallas *kvinna*, medan män av alla åldrar kallas *man*. I version 2 utmanar jag detta alltför tydliga resultat. Den yngre, sportiga kvinnan – inte så söt kanske som den unga kvinnan i version 1, mer jämförbar med den unga men lite grova man som i version 1 kallas *man* – kallas framför allt *kvinna*. De riktigt unga männen kallas *kille* och den riktigt gamla kvinnan, som är uppklädd, kallas *kvinna*. Det är endast ordet *gubbe* jag inte lyckas trigga.

Den mest prototypiska *killen* (P) kallar bara 10 procent av försökspersonerna *man*, medan 20 procent kallar den mest typiska *tjejen* (H) *kvinna*. Ordet *kvinna* används brett – av män och kvinnor, om unga och äldre, om vackra och sportiga. Allt detta talar mot hypotesen.

6.3 Slutsats och diskussion

Mycket talar för hypotesen. Framför allt är vissa siffror i korpusundersökningen tydliga: vi använder hellre *tjej* än *kvinna* i det vardagliga språket. Men ordet *kvinna* är inte svår-använt: många unga män och kvinnor använder det i mitt experiment, ofta är ordet det självklara valet. Frågan är hur vardagligt språket kan bli i en experimentsituation – ett experiment är kanske inte den rätta metoden för att pröva den uppställda hypotesen.

Den utveckling av ordet *kvinna* som Magnusson skriver om pågår antagligen här och nu. Ordet har breddats sedan det togs i anspråk av 60-talets kvinnorrörelse. De se-

naste decenniernas diskussioner om jämställdhet, diskriminering, språkbruk i skolan med mera har möjligen gjort oss mer medvetna om hur vi uttrycker oss. Att så många unga män och kvinnor använder ordet *kvinna* är, menar jag, förvånande och intressant och det väcker frågor om relationen mellan språket och världen.

Magnusson (2008:20) diskuterar huruvida förändringar i ett ords användning måste innebära att ordet har förändrats – kan det inte lika gärna indikera att det hänt något med (vår bild av) världen? Dahllöf (1999:18) skriver om svårigheterna med ”att skilja på vad som är ett drag hos språket och vad som handlar om [...] sociala strukturer”. Sören Sjöström (2001:23–25) menar att semantiska förändringar alltid, om än inte entydigt, speglar kulturella förändringar. Vad säger det om vår kultur, om vår syn på män och kvinnor, att ordet *kvinna*, som jag trots allt visar, inte används lika brett som ordet *man*? Och berättar ordets utveckling och det faktum att det i mitt experiment används så mycket något om hur vår kultur förändras?

Enligt Sapir/Whorf-hypotesen organiserar vi alla intryck från omvärlden med hjälp av språket och språket styr därmed vårt uppfattning om världen, styr våra tankar (Vogel 2011:26 och s. 45). Denna teori ifrågasätts (se Saeed 2003:43–44 eller Parkvall 2009:113–121) och de flesta som tycker att teorin är relevant gör nog en mjuk tolkning av den. Per Linell menar till exempel, enligt Magnusson (2008:32), att språket visserligen bidrar till vår verklighetsuppfattning men knappast konstituerar den – det existerar en verklighet som vi kan uppfatta oberoende av språket. Med det sagt vill jag ändå väcka frågan om vad avsaknaden av ett neutralt ord för ’vuxen människa av kvinnokön’ säger om vår kategorisering av människor. Är det kvinnliga könet det andra könet? Är kvinnlighet och neutralitet inkompatibla begrepp?

Männskliga språk är konstruerade så att vi i princip kan uttrycka allt vi kan tänka, men vi kan givetvis inte uttrycka det vi inte kan tänka. Vi kan inte ha ett ord för något som inte existerar som mentalt begrepp. Kan vi tänka på en kvinna som neutral, eller är hon alltid, som Simone de Beauvoir menar, det andra? Kanske är det just ordet *kvinna*:s neutralitet som gör det svårt för oss att använda det. Och kanske är detta något som förändras.

Referenser

- Beauvoir, Simone de (2002)[1949]. *Det andra könet*. Stockholm: Norstedt
- Bucher, Anna-Lena & Holmér, Åsa (2004). "Termer – viktiga, uppmärksammade, förbisedda", i: *Språkets vård och värden: en festskrift till Catharina Grünbaum* (2004). Redaktion: Unn Hellsten m.fl. Stockholm: Norstedts Ordbok
- Dahllöf, Mats (1999). *Språklig betydelse: en introduktion till semantik och pragmatik*. Lund: Studentlitteratur
- Ekberg, Lena (2003). "Meningen med semantiken", i: Delsing, Lars-Olof (red.) (2003). *Grammar in focus: festschrift for Christer Platzack 18 November 2003 = Grammatik i fokus: festschrift till Christer Platzack den 18 november 2003*. Vol. 1. Lund: Institutionen för nordiska språk, Univ.
- Ejvegård, Rolf (2009). *Vetenskaplig metod*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Glynn, Dylan (2012). "Techniques and tools. Corpus methods and statistics for semantics", i D. Glynn & J. Robinson (eds.). *Polysemy and Synonymy. Corpus methods in Cognitive Semantics*. Amsterdam: John Benjamins.
- "Hundbiten på kvällspromenad" (30 april 2012), i: *LandskronaPosten*, www.dh.se/landskrona
- Magnusson, Jenny (2008). *Fokus ålder: betydelsereationer och betydelseförändringar i användning*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 2008
- Milles, Karin (2008). *Jämställt språk: en handbok i att skriva och tala jämställt*. 1. uppl. Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Lagerholm, Per (2010). *Språkvetenskapliga uppsatser*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lakoff, George (1987). *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: Univ. of Chicago Press
- Larsson, Lisbeth (2002). "Feministisk litteraturkritik i förvandling", i: Bergsten, Staffan (red.) (2002). *Litteraturvetenskap: en inledning*. 2., [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Lindström, Fredrik (2002). *Jordens smartaste ord: språkliga gåtor och mänskligt tänk*. Stockholm: Bonnier
- Parkvall, Mikael (2009). *Lagom finns bara i Sverige och andra myter om språk*. Stockholm: Schibsted

- Rudebeck, Lisa (2006). "Ordförklaringar som betydelserepresentationer eller yttranden", i: *Språk och stil: tidskrift för svensk språkforskning* nr 16. Uppsala: Adolf Noreen-sällskapet för svensk språk- och stilforskning
- Saeed, John I. (2003). *Semantics*. 2. ed. Oxford: Blackwell
- SAOL: *Svenska akademiens ordlista över svenska språket*. 13. uppl. (2006). Stockholm: Svenska akademien
- Sjöström, Sören (2001). *Semantisk förändring: hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur
- Södergran, Edith (2007). *Samlade dikter*. [Ny utg.] Stockholm: Wahlström & Widstrand
- SOB: *Svensk ordbok: utgiven av Svenska Akademien*. 1. uppl. (2009). Stockholm: Norstedt [distributör]
- Tenngart, Paul (2008). *Litteraturteori*. 1. uppl. Malmö: Gleerup
- "Tjejlöpp och stjärnbilder", Vetenskapsradion: Forum (21 maj 2012). Sveriges Radio P1
- Vogel, Anna (2011). *Språket, kroppen och tankarna: introduktion till kognitiv semantik*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Bilagor

Bilaga 1: Definitioner, exempel och bibetydelser i *Svensk ordbok* (2009)

UPPSLAGSORD	DEFINITION	EXEMPEL	Sammanfattning av BIBETYDELSER
flicka	barn eller ung person av kvinnokön	flickbok; flickebarn; flickrum; tonårsflicka; en söt liten ~; en ung ~; tala med ~n i receptionen	dotter; med tanke på erotik; flickvän; om äldre kvinna
pojke	1. barn eller mycket ung person av manligt kön ibl. med tonvikt på oräddhet och bråkighet (2. de sista dropparna i en flaska)	pojksfrisk; pojkestreck; buspojke; skolpojke; en liten ~; en stor ~; en gäng pojkar; pojarna lekte med modelljärnvägen; pojarna stormade in i gymnastiksalen; det var tråkigt med den sönderslagna rutan – men pojkar är nu en gång pojkar	son; om vuxen man (tilltalsord i vissa grupper av stark kamratanda); yrkes- och lärlingsbeteckningar; om häst el. hund;
kvinn	fullvuxen person av kvinnokön i mots. till flicka resp. man; ofta med tonvikt på biologisk el. samhällelig funktion	kvinnoidéal; kvinnokamp; kvinnokraft; kvinnomisshandel; affärskvinn; yrkeskvinn; en vacker ~; en gift ~; soldaterna skonade inte ens kvinnor och barn; kvinnorna är underrepresenterade i företagens styrelser; hon är inte ett barn längre – hon är en ung ~	ömhet och värme; kvinnlig partner i (fritt) erotiskt förhållande

man (1)	<p>1. fullvuxen person av manligt kön i mots. till pojke resp. kvinna</p> <p>(2. manlig part i äktenskap)</p> <p>(3. medlem i grupp)</p> <p>(4. person i allmänhet ofta i sammansättningar och i fasta uttryck)</p>	<p>manskör; manssamhälle; fästman; en ung ~; delegationen bestod av tre män och två kvinnor</p>	<p>handlingskraft, hederskänsla</p>
tjej	ung flicka <vard.>	killar och ~er; den snyggaste ~en i klassen	om inte helt ung kvinna; flickvän
kille	pojke <vard.>	småkille; den längsta ~en i klassen;	om vuxen man; pojkvän
dam	respekterad kvinna som har eller ger intryck av att ha god samhällsställning	dambjudning; hovdam; sällskapsdam; en äldre ~; kan jag hjälpa ~en med väskan?	i mots. till flicka; stor vikt på kultiverat uppförande; om kvinnlig partner vid tillställning; älskarinna; i artighetsfraser; i sportsammanhang; spelkort med drottning på
herre	<p>1. respekterad man i (synbart) god samhällsställning</p> <p>(2. mansperson med oinskränkt bestämmanderätt över annan person eller grupp av personer)</p>	en ~ i hög hatt hjälpte henne över gatan; en äldre ~ som kysste på hand; just en snygg ~, den skojaren	vid artigt tilltal; socialt neutralt vid könsskiljande; ibland med bet. på kavaljersfunktion;
tant	(medelålders eller äldre) kvinnlig släkting i förhållande till yngre anförvanter; vanl. om relativt avlägsen släkting (knappast om moster eller faster)	arvtant; han skulle hälsa på sin rika ~	medelålders eller äldre kvinna i allmänhet, ofta med antydning om förlegade åsikter, kläder o.d.; tilltalsord till äldre kvinna
farbror/farbroder	bror till (en viss persons) far	hennes ~ kom med presenter	fars svåger; om annan äldre man, särskilt som tilltalsord
gumma	gammal kvinna ofta med tonvikt på skröplighet	gumansikte; krut-	ibland om kvinna

		gumma; en vithårig liten ~	(oavsett ålder) som liknar en gumma; smeknamn på liten flicka el. maka; ibland i sms om kvinna som utför visst arbete (torggumma)
gubbe	gammal man ofta med betoning på skröplighet (grov tabbe el. dumhet)	gubbskrälle; gumman och ~n; några gubbar med käpp satt och språkade på en parkbänk	även om yngre man som liknar eller beter sig som en gubbe; även om man (eller pojke) i allmänhet, t.ex. som smeksam benämning på make eller barn; även om Diagram eller tjockt och klumpigt föremål

Bilaga 2: Resultat av korpusundersökning

I första kolumnen finner vi de två sökorden, ett manligt och ett kvinnligt. I de tre därpå följande kolumnerna ser vi hur många träffar det manliga respektive det kvinnliga ordet fått i tidningstext, och hur många procent av de totala antalet träffarna som var på det manliga. I de tre sista kolumnerna ser vi samma sak, fast här är sökningarna gjorda i bloggtext. De fall där andelen manliga ord av de manliga och kvinnliga orden tillsammans är 50 procent eller mer har fetmarkerats.

sökord	träffar honkön tidning	träffar hankön tidning	% han av total tidning	träffar honkön blogg	träffar hankön blogg	% han av total blogg
<i>kvinnor, män</i>	<i>(32 300)</i>			<i>(21 200)</i>		
kvinnan, mannen	21 400	37 100	63	8 900	18 400	67
kvinnor, män	58 000	43 700	43	35 500	28 600	44
kvinnorna, männen	11 400	14 400	56	4 200	4 200	50
SUMMA	90 800	95 200	51	48 600	51 200	51
flicka, pojke	6 100	8 200	57	7 700	6 000	44
flickan, pojken	7 000	5 300	43	3 800	3 500	48
flickor, pojkar	9 500	6 500	41	5 800	5 400	48
flickorna, pojkarna	4 100	3 400	43	2 200	2 800	56
SUMMA	26 700	23 400	47	19 500	17 700	48
tjej, kille	6 000	7 700	56	34 600	31 700	48
tjejen, killen	1 600	2 600	62	11 000	11 700	52
tjejer, killar	11 700	9 800	46	28 800	18 600	39
tjejerna, killarna	5 500	6 400	54	13 900	6 800	33
SUMMA	24 800	26 500	52	133 900	68 800	34
dam, herre	5 000	1 800	26	3 000	2 000	40
damen, herren	1 800	100	5	2 200	200	8
damer, herrar	9 800	9 700	50	2 200	1 700	44
damerna, herrarna	1 800	2 000	53	800	800	50
SUMMA	18 400	13 600	43	8 200	4 700	36
tant, farbror	800	1 200	60	4 000	2 800	41
tanten, farbror +farbrodern	300	200	40	1 500	200	12
tanter, farbröder	500	300	60	1 200	200	14
tanterna, farbröder- na	200	100	33	400	100	20
SUMMA	1 800	1 800	50	7 100	3 300	32
gumma, gubbe	200	2 000	91	400	3 700	90
gumman, gubben	200	1 000	83	2 800	4 100	59
gummor, gubbar	200	2 600	93	100	2 400	96
gummorna, gubbar- na	100	1 300	93	0	800	100
SUMMA	2 500	8 700	78	3 300	13 500	80

Bilaga 3: Medgivande och formulär. Papper till försökspersonerna

Experiment – att beskriva bilder

Du får nu möjlighet att delta i ett experiment som jag genomför som en del i arbetet med en kandidatuppsats vid Nordiska språk i Lund. Du kommer att få se åtta bilder, en i taget, och du ska under en halv minut skriva ner vad som händer på varje bild. Först får du se ett exempel.

Ditt deltagande är helt frivilligt och om du deltar garanteras din anonymitet.

Innan vi börjar ...

- Signera detta papper
- Separera detta papper från nästa
- Fyll i uppgifterna om dig själv
- Glöm inte att lämna in båda papperna sedan

Tack för din medverkan!
Anders Agebjörn

*

Medgivande

Jag har läst ovanstående information och deltar frivilligt i experimentet.

Datum och namnteckning

Ålder: _____

Kön: man / kvinna

Modersmål: svenska / annat

Exempel
Bild 1
Bild 2
Bild 3
Bild 4

Bild 5

Bild 6

Bild 7

Bild 8

Bilaga 4: Bilderna och substantiven

På de åtta följande sidorna visas de totalt 16 bilder som använts i experimentet, version 1 och version 2. Under varje bild finns ett diagram som visar vilka substantiv som använts – av kvinnliga och av manliga försökspersoner, och av alla – av alla för att referera till personen i bildens fokus. I tabellen nedan visas vilka substantiv som gömmer sig i kategorierna *yrke* och *könsneutr.*

VER. 1	Bild A	Bild B	Bild C	Bild D	Bild E	Bild F	Bild G	Bild H
yrke	arbetare; pensionär; pensionär; kvinnor; personal; telefonförsäljare; telefonist	elektriker; elektro-elev; elektronikingenjör; industriarbetare; programmerare; student; tekniker; teknolog; tillverkare;	föreläsare; företagsledare; musiker VD; violinist	debbatör; föreläsare; författare; lärare; politiker; skådespelare; skådis; talare	åhörare	akademiker; konsertpianist; konsertsolist; kyrkomusiker; operasjungare; pianist; präst; son; student; talare	arkeolog; arkitekt; fastighets-skötare; forskare; historieintresserad; historiker; präst; turist	elev; juridikstudent; juridikstudent; jurist; juriststudent; student
Könsneutr.	folk; människa; person; äldre			person	folk; människa; person		person	
VER. 2	Bild I	Bild J	Bild K	Bild L	Bild M	Bild N	Bild O	Bild P
yrke	idrottare	kund; lärare; professor; student; åskådare		student; lundsstudent; skateboardåkare; sparkcyklist	pensionär	kommunanställd; kollega; landskapsarkitekt		student; skolungdom
Könsneutr.	människa person		person	person	person		person	

Bild A

Foto: Kennet Ruona

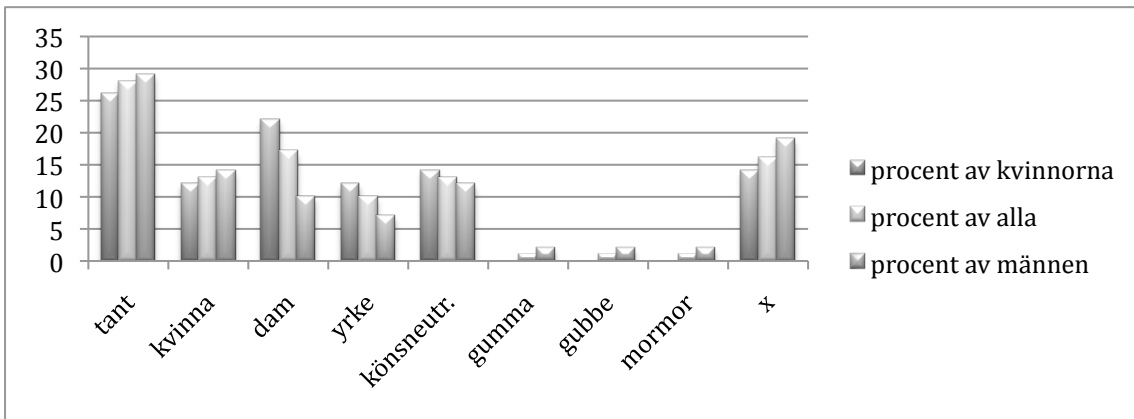

Bild B

Fotograf okänd

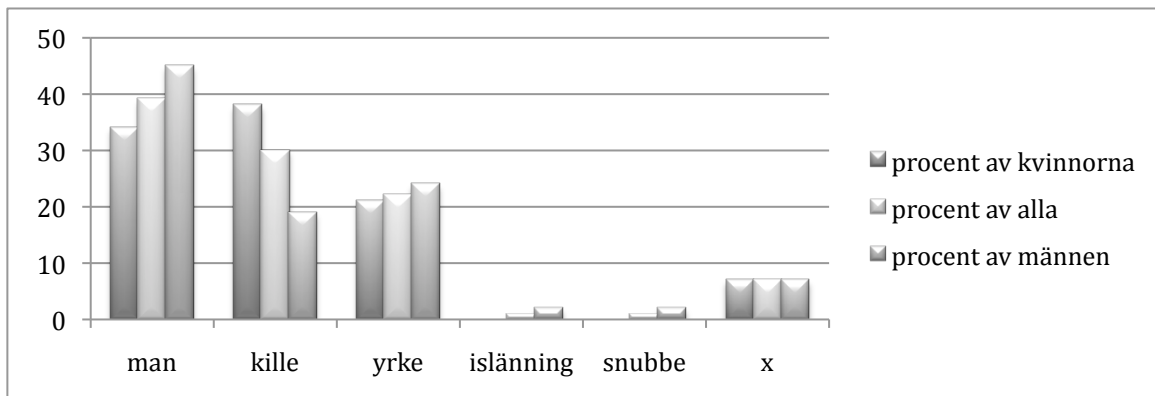
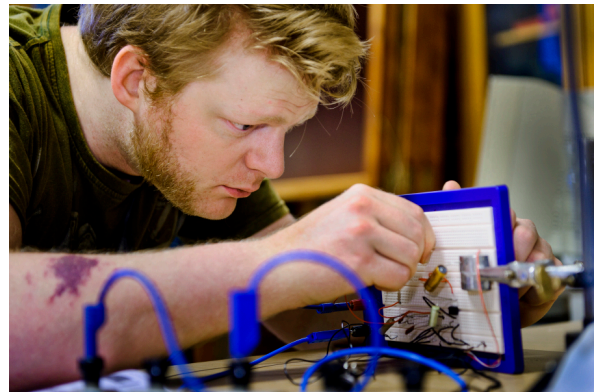

Bild C

Foto: Gunnar Menander

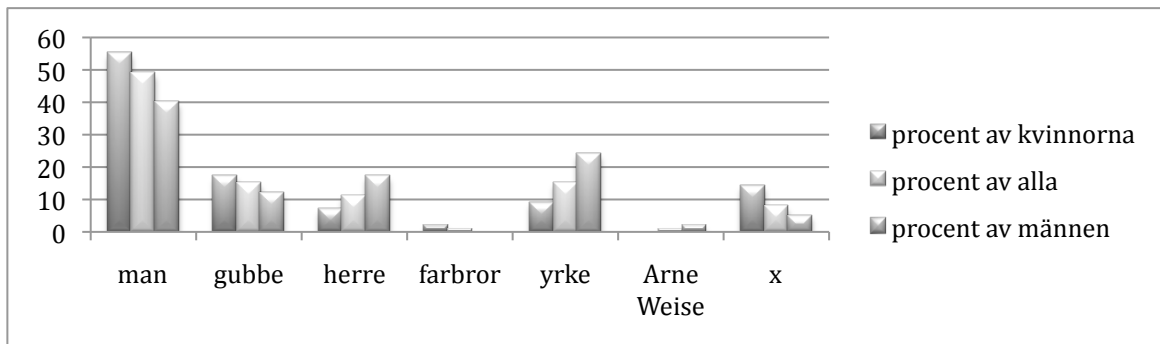

Bild D

Foto: Gunnar Menander

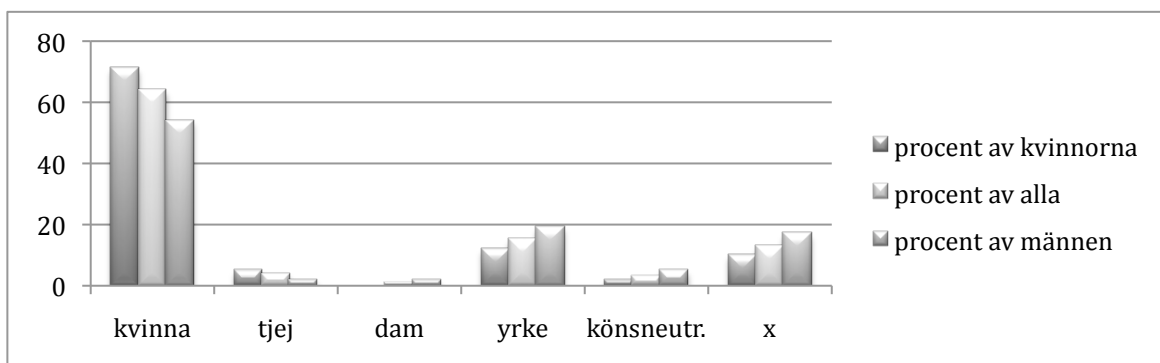

Bild E

Foto: Gunnar Menander

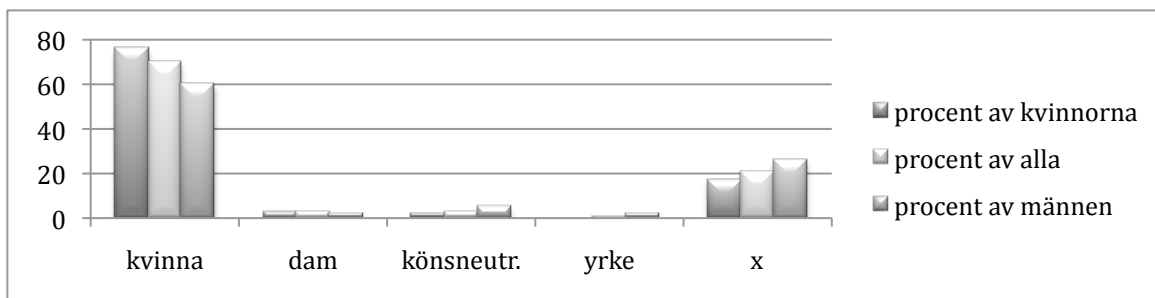

Bild F

Foto: Gunnar Menander

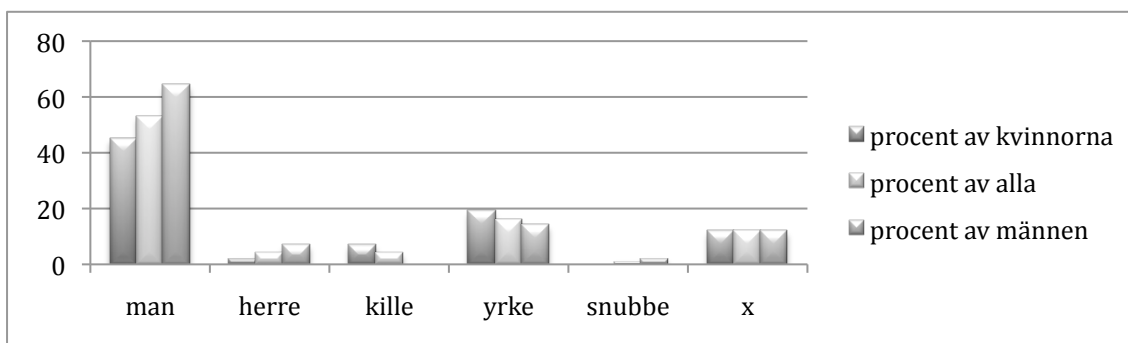

Bild G

Foto: Gunnar Menander

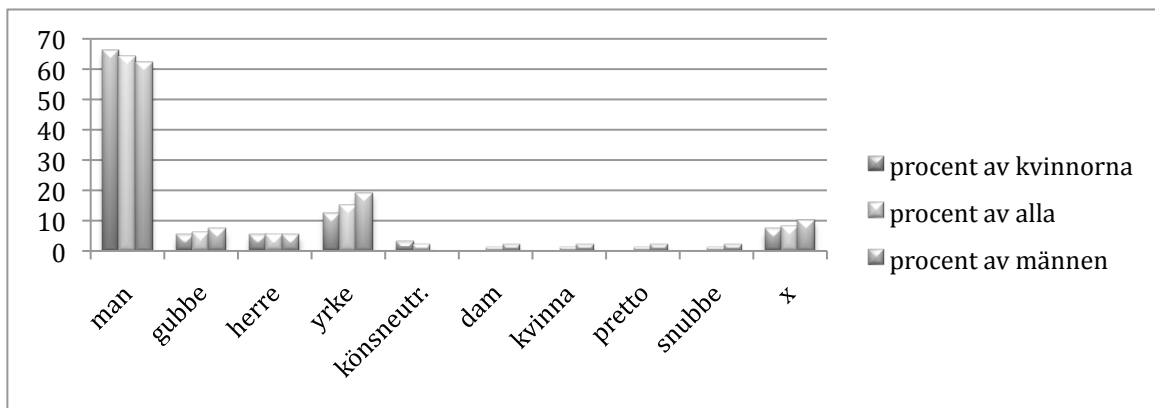

Bild H

Foto: Kennet Ruona

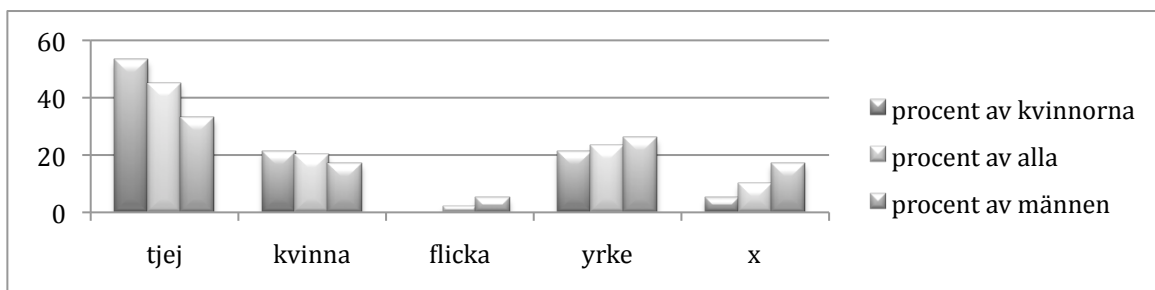

Bild I

Foto: Charlotte Carlberg Bärge

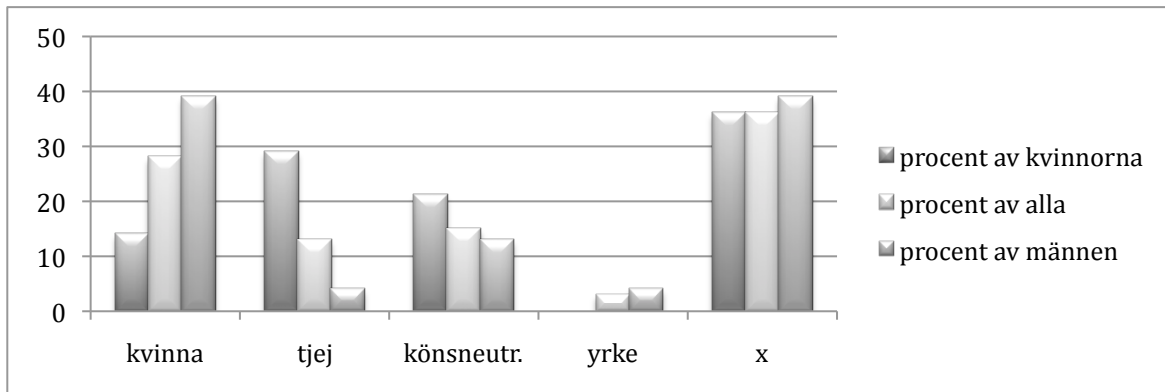

Bild J

Foto: Kennet Ruona

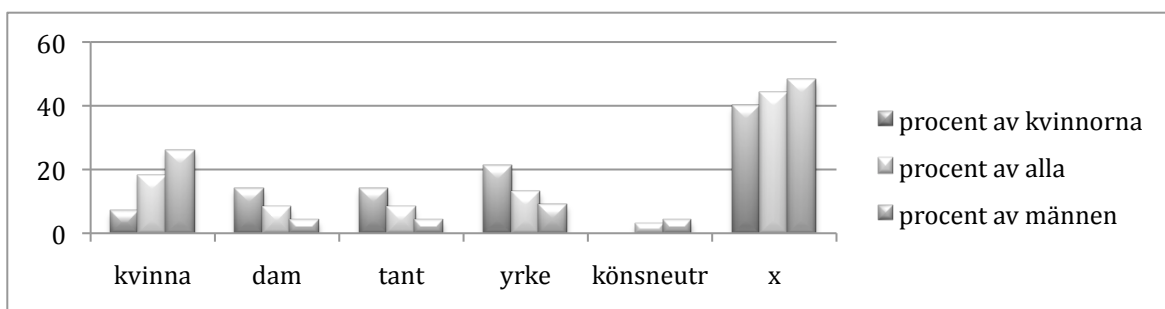

Bild K

Foto: Charlotte Carlberg Bärög

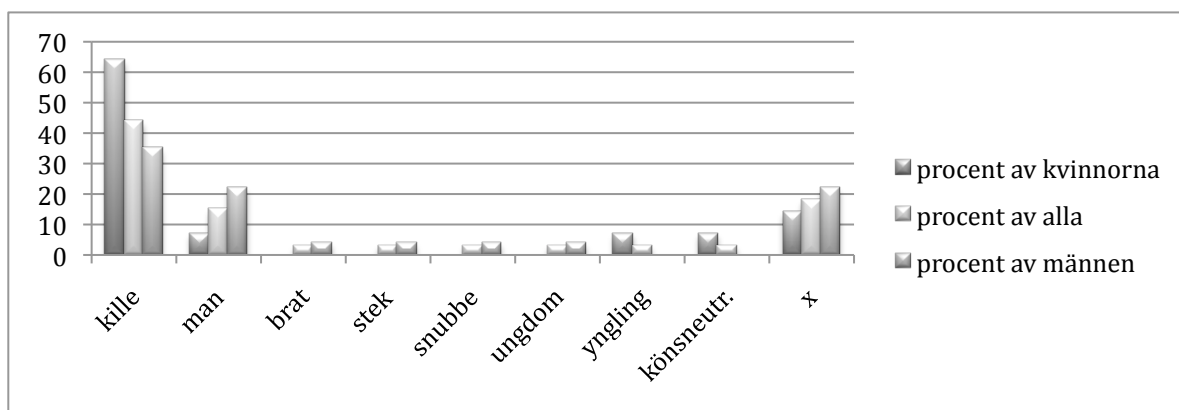

Bild L

Foto: Gunnar Menander

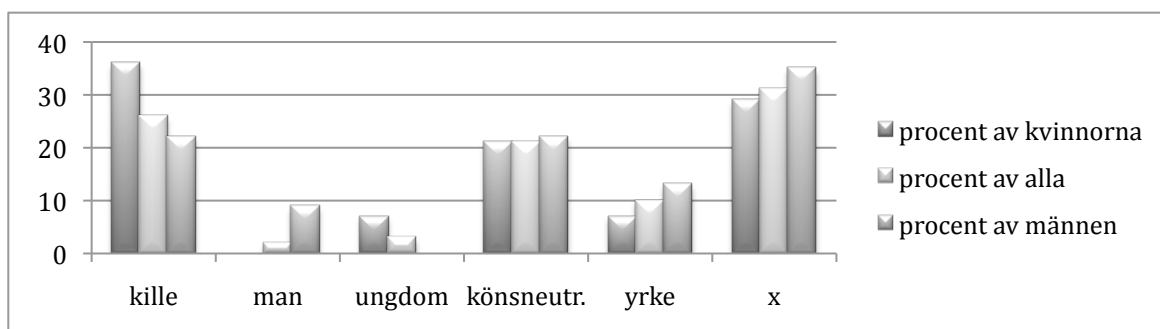

Bild M

Foto: Jonas Lövendahl

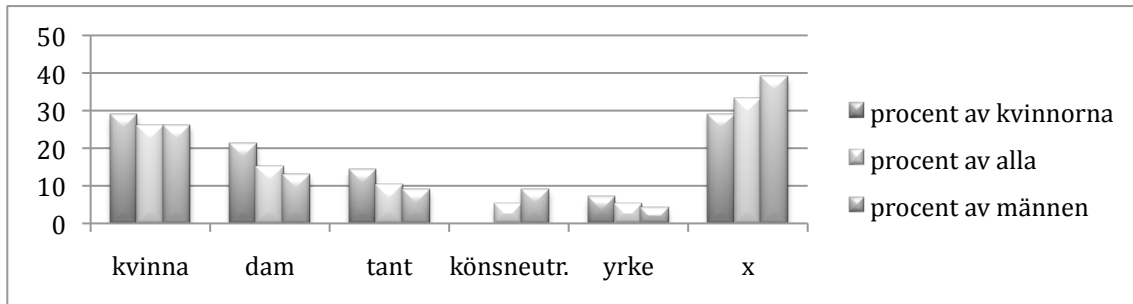

Bild N

Foto: Gunnar Menander

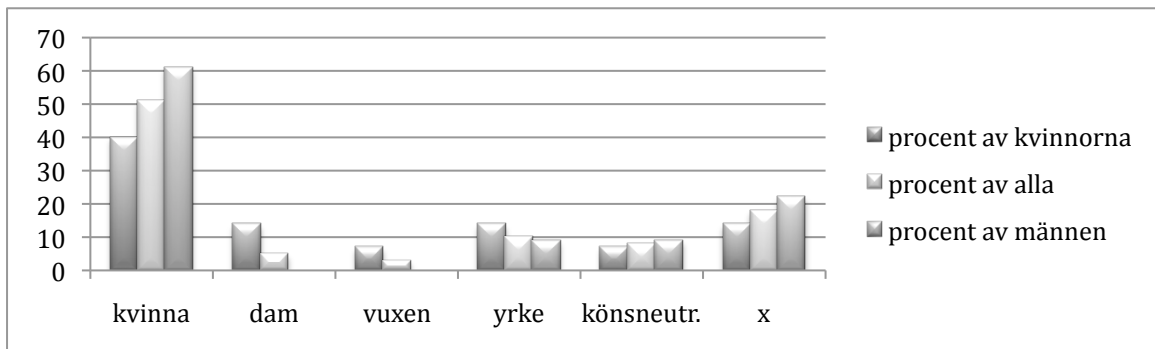

Bild O
Foto: Gunnar Menander

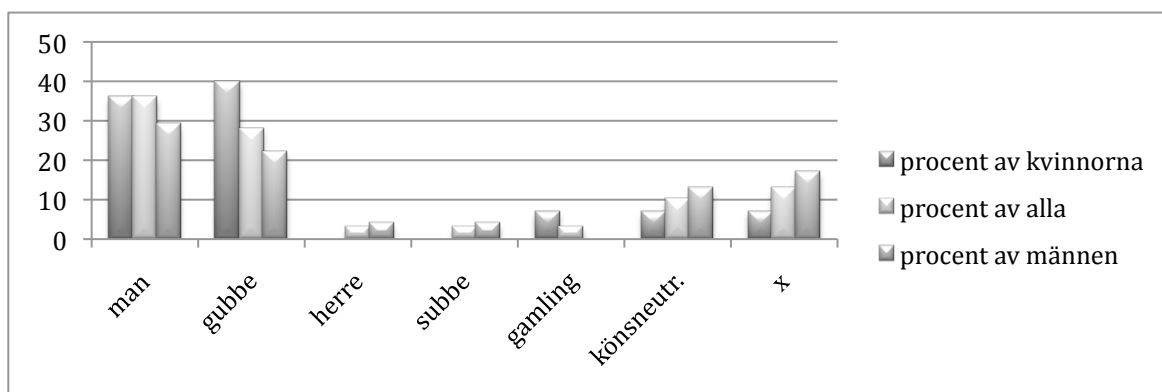
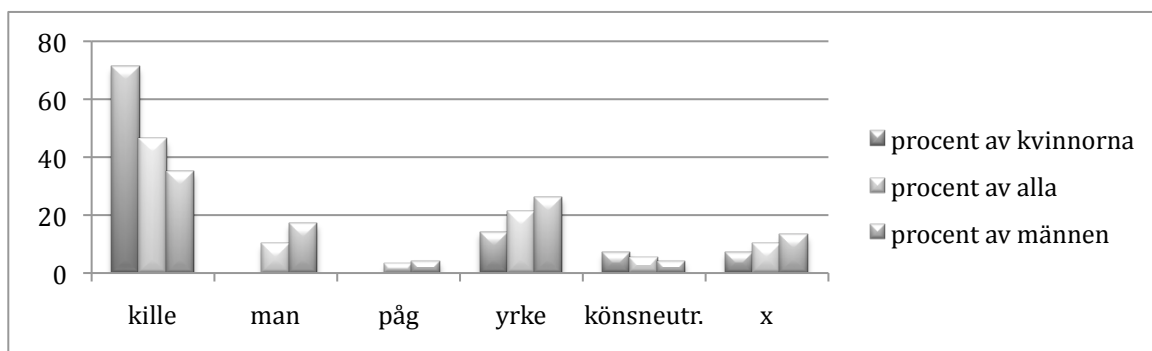

Bild P
Foto: Kennet Ruona

Bilaga 5: Regressionsanalys

LGM: Referent förutsäger attribut

Call:

```
glm(formula = attribut ~ referent, family = "binomial", data = dataframe)
```

Coefficients:

```
      Estimate Std. Error z value Pr(>|z|)
(Intercept)  0.64185   0.27625   2.323 0.02016 *
referentB   1.52311   0.48533   3.138 0.00170 **
referentC    -0.42479   0.36195  -1.174 0.24055
referentD   1.11600   0.43995   2.537 0.01119 *
referentE   1.22995   0.43784   2.809 0.00497 **
referentF    0.09385   0.37500   0.250 0.80238
referentG    0.11447   0.37444   0.306 0.75982
referentH    0.16908   0.38541   0.439 0.66088
---
```

Logistic Regression Model

Call:

```
lrm(formula = attribut ~ referent, data = dataframe, x = T, y = T)
```

```
      Model Likelihood Discrimination Rank Discrim.
      Ratio Test      Indexes      Indexes
Obs    551 LR chi2  40.07 R2  0.102 C 0.663
adj    146 d.f.    7 g  0.726 Dxy 0.326
x      405 Pr(> chi2) <0.0001 gr 2.067 gamma 0.369
max |deriv| 5e-07          gp 0.127 tau-a 0.127
      Brier 0.181
```

LGM: Substantive förutsäger attribut

Call:

```
glm(formula = attribut ~ substantiv, family = "binomial", data = dataframe)
```

Coefficients:

```
      Estimate Std. Error z value Pr(>|z|)
(Intercept) -0.6931   0.4629 -1.497 0.134297
substantivgubbe  3.7377   1.1232  3.328 0.000876 ***
substantivherre -0.1542   0.6726 -0.229 0.818722
substantivkille  3.4657   0.8634  4.014 5.97e-05 ***
substantivkvinna 2.3390   0.5084  4.601 4.21e-06 ***
substantivman    1.3863   0.4858  2.853 0.004324 **
substantivtant  2.5257   0.7101  3.557 0.000376 ***
substantivtjej  1.5686   0.5556  2.823 0.004756 **
---
```

Logistic Regression Model

```
lrm(formula = attribut ~ substantiv, data = dataframe, x = T,
     y = T)
```

```
      Model Likelihood Discrimination Rank Discrim.
      Ratio Test      Indexes      Indexes
Obs    551 LR chi2  66.30 R2  0.165 C 0.699
adj    146 d.f.    7 g  0.917 Dxy 0.398
x      405 Pr(> chi2) <0.0001 gr 2.502 gamma 0.524
max |deriv| 7e-08          gp 0.155 tau-a 0.155
      Brier 0.171
```